

Tartu Ülikool

Filosoofia ja semiootika instituut

Semiootika osakond

Marleen Mihhailova

**NÕUKOGUDE PÄRANDI TÕLGENDUSED NOSTALGIA DISKURSUSES:
FENOMENOGRAAFILINE UURIMUS 1990-1999 SÜNDINUD EESTI
PÕLVKONNAST**

Magistritöö

Juhendaja: Anti Randviir, *PhD*

Tartu

2025

Annotatsioon

Magistritöös uuritakse, kuidas 1990. aastatel sündinud Eesti põlvkond suhestub nõukogudeaegsete mälu kandjatega ning kuidas tõlgendatakse nõukogude pärandit tänapäevases nostalgia diskursuses. Teoreetiline raamistik toetub Peter L. Bergeri ja Thomas Luckmanni sotsiaalse konstruktivismi käsitlusele, Aleida Assmanni sotsiaalse mälu kontseptsioonile ja Fred Davise kolmeaspektilisele nostalgia mudelile. Empiirilise uurimuse meetodina on kasutatud fenomenograafiat, mis keskendub inimeste kogemuste ja nende tähendusloome analüüsile. Töö tulemused näitavad, et nostalgia vahendatud mineviku ja selle objektide vastu kujuneb perekondlike lugude, sümbolite ja meediakuvandite kaudu, mis aitavad konstrueerida kujutluslikku pilku minevikust.

Märksõnad: semiootika, nostalgia, sotsiaalne mälu

Sisukord

Sissejuhatus.....	5
Uurimisteema ja eesmärgid.....	6
1. Nostalgia kui uurimisteema.....	9
1.1 Sotsioloogiline käsitlus nostalgiast.....	10
1.2 Individuaalne ja kollektiivne nostalgia.....	12
1.3 Vahendatud nostalgia.....	13
1.4 Teoreetiline võrdlus: Davis ja Boym.....	15
2. Reaalsuse loomine sümbolilises universumis.....	17
2.1 Objektiveerimine.....	17
2.2 Objektivatsioon ja keel.....	18
2.3 Sümbolid ja mineviku vahendamine.....	19
2.4 Nõukogudeaegsed tarbeesemed kui nostalgia sümbolid seksioonkapi stenka näitel.....	20
3. Mälu kui mitmetasandiline protsess.....	23
3.1 Sotsiaalne mälu.....	23
3.2 Sotsiaalne mälu ja nostalgia.....	26
4. Sümboliline universum ja vahendatud nostalgia.....	29
5. Kvalitatiivne analüüs.....	32
5.1 Fenomenograafia.....	32
5.2 Andmete kogumine ja valim.....	33
5.3 Intervjuude sissejuhatavad küsimused.....	35
5.4 Andmete tõlgendamine ja kategoriseerimine.....	36
5.5 Tulemuste ruum.....	39
6. Tulemused.....	40
6.1 Koodide kategoriseerimine.....	42
6.2 Tulemuste ruum.....	44
I Nostalgia kui mälestuse kirjeldus.....	44

II Nõukogude pärandi allikad ja kandjad.....	45
III Nostalgia ja identiteedi konstrueerimine.....	49
IV Nõukogude nostalgia iseloomustus.....	53
V Teadvustamine: refleksiivsus ja interpretatsioon.....	56
6.3 Erijuhtumid.....	59
7. Arutelu.....	61
Kokkuvõte.....	64
Kasutatud kirjandus.....	65
Summary.....	70
Lisad.....	72
Lisa 1. Koodide ja juhtumite sagedusdiagramm.....	72
Lisa 2. Koodide esinemissagedus informantide lõikes.....	73
Lisa 3. Koodide grupeerimine kirjelduskategooriateks.....	74

Sissejuhatus

Nõukogude aega nii laiemalt Ida-Euroopas kui ka Eestis on kujutatud keerulise ja vastuolulise perioodina, mille pärandi üle käivad tänaseni teravad vaidlused (Iordachi 2021: 8). Selle uurimine toimub peamiselt kommunismi kahe mälu paradigma kaudu: totalitarismi- ja argielu paradigma (sammas, 17). Totalitarismi paradigma ehk viis, kuidas mõistetakse ja raamistatakse mineviku mälestamist ja ajalugu, käsitleb kommunismi repressiivse, kontrolliva ja vägivaldse süsteemina, mille rõhutamine on olnud oluline transnatsionaalse õigluse (nt ohvritele hüvitamine, kommunistlike kuritegude hukkamõistmine) aruteludes (sammas, 17-18). Ühtaegu esitab see lähenemine kommunismi sageli monoliitse ja täielikult allasuruvana, jättes tahaplaanile igapäevaelu ja sotsiaalsete suhete keerukuse (sammas). Vastukaaluks keskendub argielu paradigma inimeste igapäevaelule ja nende suhetele võimu ning ümbritseva ühiskonnaga (sammas). Selle lähenemise alla kuulub ka nostalgia ja mälestuste uurimine, mis püüab mõista, miks mõned inimesed tunnevad nostalgiat kommunistliku mineviku vastu (sammas, 20).

Käesolev magistritöö pakub panust just argielu käsitlemise raamesse ja aitab täita uurimislünka Eesti mälu kultuuris ja nõukogude nostalgia diskursuses. Kui senised uurimused on keskendunud peamiselt isiklikult nõukogude aega kogenud põlvkondade mälestustele, siis käesolev töö suunab fookuse nooremale põlvkonnale. See võimaldab mõista, kuidas vahendatud mälestused, materiaalsed objektid ja perekondlikud narratiivid kujundavad arusaamu ajaloost ja identiteedist tänapäeval. Teiseks, magistritöö on aktuaalne kontekstis, kus Venemaa 2022. aasta sõjaline agressioon Ukraina vastu on teravdanud ühiskondlikku vajadust selgelt positsioneerida end ajaloolise pärandi suhtes. Eestis on hakatud eemaldama NSV Liidu sümbolika seotud objekte, ümber nimetama tänavaid ning kujundama linnaruumi viisil, mis aitaks selgelt distantseeruda nõukogude minevikust. Lisaks on keelustatud sümbolid, mis võivad viidata poliitilisele seotusele agressorriigiga.

Magistritöö on struktureeritud viisil, mis toetab uurimisküsimuste käsitlemist ning võimaldab süsteemselt liikuda teoreetilisest raamistikust empiirilise analüüsi ja tulemuste tõlgendamiseni. Töö algab nostalgia ajaloolise ja etümoloogilise käsitlemisega. Selles osas antakse ülevaade, kuidas on nostalgia mõistet varasemalt kirjanduses defineeritud ja milliseid positiivseid ning negatiivseid tähendusvarjundeid sellele on omistatud. Järgnevas sotsioloogilises käsitluses

vaadeldakse nostalgia individuaalseid ja kollektiivseid vorme ning tutvustatakse vahendatud nostalgia kontseptsiooni. Peatükk loob aluse nostalgia kui sotsiaalse ja kultuurilise konstruktsiooni mõtestamiseks. Seejärel käsitletakse Bergeri ja Luckmanni teooriat reaalsuse loomisest sümbolilises universumis, keskendudes sellele, kuidas keele ja sümbolite kaudu luuakse tähendusi ning kuidas nostalgia väljendub näiteks nõukogudeaegsete tarbeesemete kaudu. Mälu peatükis analüüsitakse sotsiaalset mälu kui mitmetasandilist protsessi ning selle seost nostalgiaga, valmistades ette teoreetilise kokkuvõtte. Peatükk "Sümboliline universum ja vahendatud nostalgia" seob varasemates teoreetilistes peatükkides esitatud käsitlused tervikuks. Töö empiiriline osa algab kvalitatiivse analüüsi peatükiga, milles kirjeldatakse kasutatud uurimismeetodit, andmekogumise protsessi, valimit, intervjuude ülesehitust ning andmete analüüsi põhimõtteid. Tulemuste peatükis esitatakse intervjuude analüüsi põhjal tuvastatud teemad ja järeldused. Järgnevas peatükis antakse ülevaade senistest uurimustest, mis käsitlevad nostalgiat, nõukogude mineviku mäletamist ja põlvkondlikku mälukultuuri.

Uurimisteema ja eesmärgid

Etnoloogid on andnud olulise panuse mälu-uuringutesse, eriti nõukogude aja mitmehäälsuse ja paralleelsete mälupiltide esiletõstmises (Kaljundi ja Velmet 2020: 177). Etnoloog Ene Kõresaar on nostalgiat uurinud nõukogudejärgsete elulugude tõlgendamisel (Kõresaar 2012). Etnoloog Kirsti Jõesalu on uurinud nõukogude-järgset mälukultuuri, kuidas Eestis mälestatakse ja kujutatakse hilise sotsialismi ajastut institutsionaalsel, kultuurilisel ja individuaalsel tasandil (Jõesalu 2017). Samuti on uuritud ka siirdeajal ehk 1984-1990 kasvanud Eesti ja Venemaa noorte representatsioone nõukogude sümboolikast (Toomistu 2011). Nõukogude Liidu representeerimist on uuritud Eesti ajalooõpikutes, kuid need keskenduvad sellele, kuidas kajastused võivad mõjutada Eestis ühiskondlikke suhteid (Kello 2018). Viimastel aastatel on esile kerkinud ka huvi selle vastu, kuidas nostalgia avaldub digitaalses ruumis ja visuaalses kultuuris. Näiteks on Eestis uuritud sotsiaalmeedias Facebooki grupi „Советская Эстония – Eesti NSV“ näitel nostalgia diskursuse kujunemist isiklike mälestuste ja nende übermõtestamiste kaudu (Fedorova; Tšaikina 2023).

Ida-Euroopa kontekstis on uuritud, kuidas erinevad põlvkonnad mõtestavad nõukogude minevikku. Kasahstanis läbi viidud uuring (Tugendh ja Ariadna 2023) näitas, et tudengid tajuvad

Nõukogude aega valdavalt negatiivselt; see hoiak ei põhine isiklikul kogemusel, vaid on vahendatud kollektiivse mälu kaudu (sammas, 69–70). Sarnaseid tulemusi on kajastatud ka Lätis, kus nõukogude perioodi nähakse sageli piiritletud mäluruumina (*lieux de mémoire*), mis on küll negatiivne, kuid on täheldatud nihkumist majanduskriisi (2008–2012) järel, mil tekkis uus huvi sotsialistliku mineviku vastu (Galeja 2015: 56). Nõukogude nostalgia kujunemist on uuritud ka võrdlevalt vene ja ukraina kodukeelega noorte seas (Nikolayenko 2008). Uuringu tulemused näitavad, et Donetski piirkonna noored väljendasid tugevamat nostalgiat Nõukogude Liidu vastu kui nende eakaaslased Kiievis või Lvivis (sammas, 246).

Nostalgia, eriti nõukogude nostalgia, on tähenduslikult kompleksne nähtus, mis kerkib esile ka institutsionaliseeritud mälu keskkondades, nagu muuseumid ja haridusasutused. Lätis tehtud uuringus keskenduvad Kestere ja Strazdins sellele, kuidas nõukogude lapsepõlve sümbolid (nt koolipink, punane kaelarätt) kannavad kas universaalseid või ideoloogilisi tähendusi (Kestere; Strazdins 2023). Autorid rõhutavad, et nostalgia ja trauma ei ole vastandlikud, vaid võivad eksisteerida paralleelselt, sõltudes vaataja kogemusest ja kontekstist (sammas, 83).

Eestis on seni vähe uuritud, kuidas vahendatud narratiivid ja materiaalsed mälu kandjad ehk füüsilised või sümboolsed objektid, paigad või inimesed, mille kaudu minevikku mäletatakse, säilitatakse, tähistatakse või vahendatakse, kujundavad nende nooremate põlvkondade arusaamu ja emotsionaalseid seoseid Nõukogude ajaga, kes ise seda perioodi ei ole kogenud. Selline uurimislünk on märkimisväärne, arvestades, et sotsiaalsed ja kultuurilised tähendused muutuvad ajas ning põlvkondade tõlgendusviisid teisenevad koos nende küpsemise ja kasvava huvi tekkimisega. Aarelaid-Tart (2012: 156) viitas juba üle kümne aasta tagasi, et toona puudusid veel empiirilised andmed noorema põlvkonna tõlgenduste kohta, kuid ta pidas tõenäoliseks, et tulevikus võib see põlvkond hakata tundma suuremat huvi oma vanavanemate kogemuste ja nõukogude perioodi vastu. Tema hinnangul võivad sellised tõlgendused kujuneda väga erinevateks; alates idealiseerivatest ja anakronistlikest kujutlustest kuni kriitiliste või distantseerivate hoiakuteni (sammas). Samal ajal on kahtluse all, kas saab üldse rääkida nostalgiaist olukorras, kus nõukogude aega või sellega seotud objekte idealiseeritakse ilma isikliku kogemusega (Palmiste; Himma 2019).

Seega on uurimistöö eesmärk selgitada:

1. Milliste nõukogudeaegsete mälu kandjatega suhestub Eesti 90ndate põlvkond?
2. Kuidas mõtestab Eesti 90ndatel sündinud põlvkond nostalgia diskursuses nõukogude pärandit?

Lähtudes uurimisküsimuses püstitatud probleemist, käsitletakse pärandit käesolevas töös kui kaasajal konstrueeritud valikulist tõlgendust minevikust, mis peegeldab tänapäevaseid väärtusi ja vajadusi ning mille lahutamatuks osaks on tähenduslik dissonants (Dovydaityte 2021: 70). See tähendab, et pärand hõlmab paratamatult mitmetisi ja sageli vastuolulisi tõlgendusi, mis tulenevad erinevate inimeste või sotsiaalsete rühmade suhestumisest minevikku. Näiteks võib paneelmaja ühele tähendada kodusoojust ja nostalgiat, teisele aga repressiooni ja anonüümse elukeskkonna sümbolit; mõlemad tõlgendused kuuluvad pärandi tähendusvälja. Magistritöö eesmärk ei ole uurida 90ndatel sündinute otsest suhtumist Nõukogude Liitu, vaid analüüsida, kuidas nõukogudejärgne põlvkond suhestub ajastusse, millest neil puudub isiklik kogemus, kuid mille tähendused on neile vahendatud. Uurimistöös keskendutakse sellele, kuidas nimetatud põlvkonna esindajad minevikku mõtestavad, pöörates erilist tähelepanu mälu kandjatele, millele on omistatud positiivseid tähendusvarjundeid. Lisaks on uurimistöö üheks teoreetiliseks eesmärgiks täpsustada ja rakendada Fred Davise nostalgia mudelit.

1. Nostalgia kui uurimisteema

Käesoleva magistritöö fookuses on uurida, kuidas nõukogudejärgne põlvkond suhestub minevikuga nostalgia diskursuse kaudu, pöörates tähelepanu sellele, milliste sümbolite, esemete ja narratiivide kaudu kujuneb nende arusaam nõukogude ajast. Selleks tuleb esmalt kaardistada nüüdisaegne arusaam nostalgiast, millised tähendused on sellele omistatud ja kuidas need erinevad varasematest käsitlustest. Ilma nostalgia etümoloogilise ja tähendusajaloo tundmiseta jääb oht, et mõistet käsitletakse kitsalt või ajalooist lahus, mistõttu on selle mõiste arengulise mõistmise kaasamine töö teoreetilises osas vältimatu.

Nostalgia mõiste võttis esimesena kasutusele 1688. aastal Šveitsi arst Johannes Hofer, millega ta viitas meditsiinilisele seisundile (McCann 1941: 165; Davis 1979: 1-2; Boym 2001: 4-7; Wilson 2014: 21). Nostalgia tuleneb kreeka keelest: *nostos* tähendab "kodumaale naasmist" ja *algos* "valu" või "leina" (Hofer: 381). Hofer määratles nostalgiat ajuhaigusena, mis avaldus tugeva igatsusena kodumaa järele, ning mille ravi sõltus täielikult patsiendi koju naasmise võimalusest (samas 381- 382; 389). Nostalgia peamised sümptomid hõlmasid lakkamatut kodu peale mõtlemist, melanhooliat, unetust, isutust, nõrkust ja ärevust (samas 382-386). See-eest 1731. aastal määratles Šveitsi loodusteadlane ja arst Johann Jakob Scheuchzer nostalgiat neuroloogilise haigusena, mida tingis õhurõhu kõikumine; seda omistati esialgu Šveitsi palgasõduritele ning hiljem täheldati neid sümptomeid ka teiste Euroopa sõdurite hulgas, kes liikusid Alpides (Davis 1979: 2-3). Scheuchzer märkas, et kõrgetelt aladelt madalatele aladele laskujad kannatasid vereringehäirete all, mis põhjustasid ärevust ja koduigatsust, ning seepärast soovitas ta raviks mägedesse naasmist (Rosen 1975: 343). Šveitsi sõdurite mainet kaitstes väitis ta, et nostalgia on tingitud üksnes välistest füüsilistest teguritest, samal ajal kui Hoferi käsitlus rõhutas selle nähtuse psühholoogilisi põhjuseid (samas). Kuigi Hoferi ja Scheuchzeri teooriad olid vastandlikud, jõudsid nad ravi osas samadele järeldustele (samas). 18. sajandil peeti nostalgiat mitte ainult meditsiiniliseks, vaid ka sõjaliseks probleemiks, mis vajab praktilisi lahendusi; seda käsitleti olulise väljakutsena, mis mõjutas nii sõdurite värbamist kui ka nende heaolu (samas 344-345).

19. sajandi esimesel poolel hakati nostalgiat üha enam pidama melanhoolia vormiks ning emotsionaalseks seisundiks, mis tekib siis, kui inimene kaotab sideme oma koduse keskkonna ja sotsiaalsete juurtega (samas 349–350). Sarnast tähenduslikku nihet kirjeldab ka semiootik

Algirdas Julien Greimas (1990: 170), kelle sõnul oli melanhoolia algselt kehaline ning haiguslik seisund, mis aja jooksul muutus hingeliseks kannatuseks. 19. sajandi lõpukümnenditeks oli nostalgia aga diagnoosina kliinilisest praktikast täielikult taandunud (Rosen 1975: 351). Nostalgia on mõistena demedikaliseerunud (Wilson 2005: 22) ja demilitariseerunud (Davis 1979: 4). Selle muutuse põhjuseks peetakse konteksti nihkumist koduigatsuselt ajastu igatsusele (Davis 1979: 6; Hutcheon ja Valdés: 2000: 19). Seega muutus nostalgia ravitavast haigusest emotsionaalseks seisundiks, mis oli tihedalt seotud mälestuste ja igatsusega, kuid sellele mõistele jäi esialgu negatiivne konnotatsioon (Boym 2001: 16). 20. sajandi teisel poolel muutis sotsioloog Fred Davise töö arusaama nostalgiast, tuues esile, et inimesed seostavad nostalgiat pigem positiivsete aspektidega, nagu lapsepõlv ja soojus, mitte ainult negatiivsete tunnetega, nagu koduigatsus (Reis ja Sprecher 2009: 1169). Kaasaegsed nostalgilised narratiivid on enamasti seotud inimestevaheliste suhetega, eriti lähedaste pereliikmete ja sõpradega, milles sageli ilmneb nii negatiivseid kui ka positiivseid aspekte (samas). Lühidalt saab öelda, et nostalgia on muutunud kohaigatsusest ajastuigatsuseks (Wilson 2015: 479).

Kokkuvõtteks on nostalgia tähendus teisenenud militaarmeditsiinilisest terminist psühholoogiliseks kontseptsiooniks, milles nostalgia pole pelgalt üksikisiku mineviku tunnetus, vaid sotsiaalne ja suhetekeskne kogemus.

1.1 Sotsioloogiline käsitus nostalgiast

Käesolev töö tugineb Fred Davise sotsioloogilistele käsitlusele nostalgiast, mis lükkab kõrvale mõtte nostalgiast kui lihtsast minevikuigatsusest. Davise teoreetiline raamistik on kasulik mitmel põhjusel. Esiteks aitab see mõista, kuidas nostalgia on seotud identiteedi loomise ja kujundamisega; kuidas luuakse tõlgendus ja side mineviku, oleviku kui ka tuleviku vahel. Teiseks, käsitleb Davis nostalgiat kui sotsiaalset konstruktsiooni, mis võimaldab inimestel luua ja säilitada ka sotsiaalseid sidemeid.

Fred Davis jaotab nostalgia kolmeks tasandiks: lihtne, refleksiivne ja interpreteeritud nostalgia (Davis 1979: 17).

1. Lihtne nostalgia ehk esimene tasand viitab positiivselt laetud tundmusele, mis on seotud minevikuga (sammas, 18). Sellel tasandil idealiseeritakse minevikku, mida sageli tõlgendatakse olevikust paremaks (sammas).
2. Refleksiivne nostalgia ehk teine tasand sisaldab kriitilist mõtisklust ja kahtlust minevikumälestuse autensusest (sammas, 21). Refleksiivse nostalgia puhul luuakse võrdlev paralleel olevikuga, mis seab kahtluse alla mineviku täpsuse, näiteks esitatakse küsimusi: „Kas see tõesti oli nii?“ (sammas). Sellel tasandil lisandub emotsionaalselt laetud mälestuse kõrvale analüütiline mõõde, kus minevikku hinnatakse läbi oleviku kogemuse.
3. Interpreteeritud nostalgia ehk kolmas tasand keskendub nostalgiat põhjustava sündmuse või olukorra ajaloolisele täpsusele, liikudes kaugemale emotsioonist (sammas, 24). Selle eesmärk on mõista ja analüüsida nostalgiatunnet, küsides näiteks „miks ma tunnen nostalgiat?“ või „mida see ütleb minu mineviku ja oleviku kohta?“ (sammas).

Fred Davise järgi on nostalgia introspektiivne ja dünaamiline protsess. Davise käsitlus annab selgitust, et nostalgia hõlmab mineviku ümberhindamist. Nostalgia on seotud peamiselt positiivsete emotsioonidega, milles mineviku negatiivseid aspekte kas summutatakse või unustatakse. Negatiivsete aspektide varjutamine on oluline tunnusjoon, mille abil saab eristada nostalgiat positiivsest mälestusest. Davis nimetab nostalgiat ka "valuta mälestuseks" (sammas, 37). Nostalgia on selektiivne meenutamine, kus rõhk on mineviku meeldivatel osadel. See seletab, kuidas nostalgia võib tekkida ka negatiivselt kujutatud nõukogude minevikust. Davise käsitluse kohaselt tekib nostalgia sageli identiteedi järjepidevuse katkemise või muutumise tajumisest (sammas, 103). Teisisõnu tajub inimene minevikku pöördumatuna ja nostalgia tekib sageli teadvustatud kaotuse- või puudusetundest. Ka materiaalsel tasandil tõstab just asjade puudumine nende tähendust ja väärtust (Olsen 2017: 84). See tähendab, et nostalgia ei teki ainult "puudumisest", vaid just puudumise teadvustamisest ja ka selle võrdlusest mineviku positiivse kogemusega (Greimas 1990: 173-174).

Järelilikult puudumise märkamine on nostalgia protsessi lahutamatu osa, sest see loob aluse minevikuigatsusele ja ajendab otsima viise, kuidas kadunut taas elustada või sümboliseeritult tagasi tuua. Kokkuvõtlikult sellised muutused, mis häirivad elu harjumuspärasust narratiivi, võivad viia introspektiivsete hetkedeni ja seeläbi kutsuda esile nostalgiat (Davis 1979: 103). Davise kolmetasandiline lähenemine käsitleb nostalgiat nii emotsiooni kui ka kriitilise refleksiooni

allikana. Iga tasand on sisend järgmiseks, toimides dialoogiliselt ja võimaldades minevikku ümber mõtestada ning sellele uusi tähendusi anda. Mudeli kolmas tasand, interpreteeritud nostalgia, ilmneb ainult juhul, kui analüüsitud mälestus on paigutatud ajaloolisesse ja avalikku konteksti, kus eksisteerivad jagatud ja äratuntavad viited. Need kolm tasandit ei ole eraldiseisvad nähtused, vaid pigem analüütilised instrumendid, mis aitavad mõista nostalgiat suhtekeskse kogemusena.

1.2 Individuaalne ja kollektiivne nostalgia

Fred Davise järgi nostalgia funktsioon on tagada inimese identiteedi järjepidevus muutuste keskel (samas, 39). Tema lähenemine rõhutab, et nostalgia ei ole ainult privaatne ega sisemine kogemus, vaid sotsiaalne ja jagatud fenomen, mis kujuneb läbi suhtluse ja kollektiivse mäletamise (samas, 43).

Davis eristab kahte tüüpi nostalgiat:

- Individuaalne nostalgia: keskendub isiklikele mälestustele ja kogemustele. Näiteks võib see hõlmata lapsepõlve mälestusi või intiimseid hetki, mis on oluline osa inimese identiteedist. (samas, 122)
- Kollektiivne nostalgia, mis viitab jagatud mälestustele ja sümbolitele. See aitab luua sotsiaalajaloolise järjepidevuse tunde ning tugevdada ühtekuuluvust eriti sama põlvkonna või grupi liikmete seas. Kollektiivne nostalgia võib ajutiselt leevendada muutusest tulenevat katkestuse tunnet, sidudes mineviku ja oleviku tervikuks. (samas, 103–104)

Oluline on märkida, et Davise käsitluses ei ole individuaalne ehk privaatne ja kollektiivne nostalgia vastandlikud, vaid pigem teineteist täiendavad. Privaatse ja kollektiivse nostalgia vahel ei saa alati selget piiri tõmmata, kuna need eksisteerivad kontiinumina, kus isiklikud kogemused ja jagatud kultuurilised viited põimuvad (samas, 123- 124). Näiteks võib privaatne mälestus sisaldada laiemalt tuntud kultuurilisi sümboleid, mida teised suudavad osaliselt mõista, kuid mille täielik tähendus jääb isiklikuks. Seetõttu on eelmises alapeatükis kirjeldatud kolmas tasand ehk interpreteeritud nostalgia avaliku dimensiooniga. Davise käsitlus viitab sellele, et nostalgia hõlmab vaikimisi alati poliitilist ja ideoloogilist mõõdet. Kuna nostalgia tugineb sageli jagatud sümbolikal, saab seda kasutada kollektiivse identiteedi kinnistamiseks ja ka ideoloogiliste

narratiivide toetamiseks. Nostalgia ei ole neutraalne emotsioon, vaid see võimaldab luua narratiive, mis seovad mineviku ja oleviku, rõhutades kas traditsiooniliste väärtuste püsivust või hoopis vajadust muutuste järele. Davise rõhuasetus nostalgia suhtes kesksele ja kollektiivsete viidete kaasamisele muudab selle dünaamiliseks, tähendusrikkaks ja isiklikest mälestustes kaugemale ulatuvaks protsessiks.

1.3 Vahendatud nostalgia

Vahendatud [*displaced nostalgia*] nostalgia on mõiste, mille võttis esmakordselt kasutusse ajakirjanik Tom Vanderbilt (1993: 155), et viidata nähtusele, kus põlvkond tunneb nostalgiat varasemate ajastute moe ja muusika vastu, mida nad ise ei ole kogenud. Sotsioloog Janelle Wilson on Vanderbilti vahendatud nostalgia mõistet oma uurimustega laiendanud. Wilson lähtus Fred Davise küsimusest, kas nostalgia on võimalik ka ilma isikliku kogemusega (Wilson, 2015: 102).

Wilson jõudis järeldusele, et igatsus aja järele, mida pole isiklikult kogetud, peegeldab soovi lihtsama ja muretuma elu järele, mida edastavad vahendatud narratiivid (samas, 98). Ta andis sellele nähtusele selgelt psühholoogilise põhjenduse, väites, et minevik pakub tuttavlikkust ja mugavust, annab olevikule tähenduse, tugevdab kogukondlikku ja rahvuslikku identiteeti ning loob ühenduse varasemate sündmuste ja inimestega, muutes mineviku osaks meie minapildist (samas). Lisaks võib minevik toimida pelgupaigana, et leevendada aktuaalseid pingeid (samas, 99). Wilsoni hinnangul on vahendatud nostalgia pigem olevikus konstrueeritud selgitav märkus (samas, 101). Teisisõnu, vahendatud nostalgia ei ole seotud niivõrd tegeliku minevikuga, vaid see on viis, kuidas tänapäeva väärtuste ja tähenduste kaudu minevikku seletakse.

Wilsoni järeldused vahendatud nostalgiast põhinevad idealiseeritud kujutlustel Ameerika Ühendriikide niinimetatud "kuldajastust", mida on meedia ja kultuuri vahendusel romantiseeritud kujul esitatud 1990. aastatel sündinud põlvkonnale. "Kuldajastu" mõiste on hägune ning selle tõlgendus sõltub sageli individuaalsetest või kollektiivsetest kujutlustest, mida mõjutavad muuhulgas majanduslikud, sotsiaalsed ja poliitilised tegurid. Näiteks võib "kuldajastut" mõtestada kui perioodi, mil ühiskonnas valitses majanduslik õitseng, nagu USA puhul 1950. ja 1960. aastatel. Erinevalt Lääne kultuuriruumis esinevast populariseeritud nostalgilisest mineviku kuvandist, puudub Eestis analoogne kollektiivne "kuldajastu". Nõukogude aja keeruline ja

mitmeti mõistetav pärand ei toeta vahendatud nostalgia kujunemist samal viisil. Ene Kõresaar on selgitanud, et nõukogude ühiskonnas erines avaliku ja privaatse elu piiritus Lääne kultuuridest (Kõresaar 2005: 764) ning ühtlasi asub nõukogudejärgse mäletamise kultuuri põhiohk nõukogude okupatsiooni ja anneksiooni kogemuses (samas, 768). Samuti on nostalgia nõukogude järgselt muutunud politiseerituks, saades ka kriitikat oma seostumise tõttu sentimentaalsuse ja konservatiivsete väärtustega (samas, 760). Ene Kõresaare sõnul on nostalgia alati poliitilise mõõtmega, isegi kui seda otseselt analüüsis ei eeldata (samas, 768).

Seega käesolevas magistritöös tuleb vahendatud nostalgia käsitlemisel arvestada, et Eesti kontekstis ei saa tugineda nostalgia mõistele, mis põhineb idealiseeritud "kuldajastul", nagu seda on uurinud Janelle Wilson USA näitel. Selle asemel aitab vahendatud nostalgia osutada nähtusele, kus kogemuslik side minevikuga puudub, kuid mis on aluseks, et kujundada sotsiaalsete ja kultuuriliste vahendite kaudu mineviku kuvandit.

Selle nähtuse üheks võimalikuks täpsustavaks seletuseks on mälu-uuringute kontekstis välja pakutud, et nostalgia, mis ei tugine isiklikule mälestusele, võib põhineda mentaalsel simulatsioonil ajastust, mida inimene pole ise kogenud, kuid mille kujutlused on talle vahendanud kultuurilised ning sotsiaalsed allikad (Brigard D. 2018: 161–162). Mentaalne simulatsioon on kogemuslik protsess, mille kaudu inimene loob oma mõtetes olukordi, mida ta pole vahetult kogenud. Selline kujutuslik rekonstruktsioon toimib asenduskogemusena ehk subjektiivse kogemuse vormina, mis ei põhine autobiograafilisel määl, vaid sotsiaalselt ja kultuuriliselt vahendatud kujutlustel. Seetõttu saab öelda, et mentaalne simulatsioon on kogemuse vorm, mille kaudu tõlgendatakse ja rekonstrueeritakse minevikku viisil, mis sarnaneb isikliku mälestuse toimeoloogikaga. Selline vahendatud ja kujutuslik suhe minevikuga rõhutab, et nostalgia ei pea olema seotud otsese isikliku kogemusega, vaid võib kujuneda läbi kollektiivsete representatsioonide, narratiivide ja sümbolite.

1.4 Teoreetiline võrdlus: Davis ja Boym

Nostalgia käsitlused on kontekstitundlikud ja tihedalt seotud uurimisküsimustega. Käesolevas töös esitlen Fred Davise lähenemise kõrvale ka sageli refereeritud kultuuriteoreetiku Svetlana Boymi käsitlest, et selgitada, miks on Davise raamistik antud kontekstis asjakohasem. Nimelt Boymi eristus restaureeriva ja refleksiivse nostalgia vahel, on kujunenud üheks keskseks lähtepunktiks 21. sajandi nostalgia-alastes uurimustes (Kazakov 2023: 111).

Svetlana Boym esitles esmalt 1995. aastal kahte tüüpi nostalgiat: utoopilist nostalgiat, mis keskendub soovile taastada idealiseeritud minevik, ning ironilist nostalgiat, kus väljendub kriitiline suhtumine nii minevikku kui ajalukku (Boym 1995: 151). Oma põhiteoses *The Future of Nostalgia* (2001) arendas Boym edasi süstemaatilisemad kategooriad, mille sisendi laenas ta osaliselt Fred Davise tööst, kuid mida ta geograafiliselt ja ideeliselt laiendas, uurides Ida-Euroopa (n)ostalgia¹.

Nagu sissejuhatuses mainitud, Boymi põhijaotus hõlmab kahte tüüpi nostalgiat:

1. Restaureeriv nostalgia, mis keskendub *nostos*-ele ehk kaotatud kodu taastamisele. See püüab rekonstrueerida minevikku, pakkudes ideaalset ja sageli mütologiseeritud narratiivi, mis tugevdab rahvuslikku identiteeti ja kuuluvuse tunnet. (samal, 41)
2. Refleksiivne nostalgia, mis keskendub *algia*-le ehk igatsusele ja kaotuse aktsepteerimisele. See rõhutab mäletamise ebatäiuslikkust ning pakub introspektiivset mõtisklust aja pöördumatuse ja mineviku üle. (samal, 49)

Boymi käsitle analüüsifookus on suures osas poliitiline ja ideoloogiline. Kui Davis vaatleb nostalgiat peamiselt indiviidi ja grupi järjepidevuse tagajana, siis Boymi huvi on suunatud sellele, kuidas nostalgia kujundab rahvuslikke ja kultuurilisi narratiive. Boymi refleksiivne nostalgia on tihedalt seotud sotsiaalse ja kultuurilise mäluga, mistõttu on see kasulik kontseptsioon nostalgiaiga seotud mälumeediumite ja elulugude uurimisel (Jõesalu 2017: 33). Aga näiteks Barbara B. Stern toetub ja täiendab Davise käsitlest, tuues sisse "ajaloolise nostalgia" mõiste, mida kasutatakse reklaami ja tarbimiskultuuri analüüsimisel. Stern defineerib ajaloolist nostalgiat kui soovi eemalduda kaasajast ja naasta idealiseeritud minevikku, mida nähakse tänapäevast paremaks (Stern 1992: 13). Stern näitab kuidas kollektiivsed mälestused ja

¹ Ostalgia (saksa keeles *Ostalgie*, sõnadest *Ost* = ida ja *Nostalgie* = nostalgia) on mõiste, mis viitab nostalgiale endise Ida-Saksamaa (DDR) ja üldisemalt sotsialistliku Ida-Euroopa eluviisi järele.

idealiseeritud mineviku kuvandid võivad suunata sotsiaalseid norme ja tarbimistrende. Seega Fred Davise raamistik pakub võimalusi nostalgia sotsioloogiliste aspektide uurimiseks..

Davise ja Boymi lähenemised ei ole omavahel vastuolus, vaid täiendavad teineteist, kuna keskenduvad nostalgia eri tahkudele. Seda näitab sotsioloog Janelle Wilson, kes toetub mõlema autori töödele, käsitledes nostalgiat autobiograafilise mälu perspektiivist (Wilson 2015: 147–148). Wilsoni uurimused keskenduvad populaarkultuurile, idealiseeritud minevikukuvanditele ja kollektioneerimisele, näidates, kuidas nostalgia avaldub igapäevaelus.

Kuigi Fred Davise nostalgia tüpoloogiad on tänapäevases teaduskirjanduses sageli jäänud tahaplaanile, on tema käsitus vaikumisi kohal paljudes hilisemates uurimustes, sealhulgas ka Svetlana Boymi enda uurimistöodes. Kokkuvõtteks loob Fred Davise suhtekeskne nostalgia määratlus sobiva teoreetilise raamistiku käesoleva magistritöö eesmärkide saavutamiseks ja uurimisküsimuste analüüsimiseks. Kuna Davise nostalgia määratluse võtmeelemendiks on kollektiivne jagatavus, siis see raamistik võimaldab analüüsida, kuidas noorte arusaamad nõukogude ajast ja selle sümbolitest on seotud laiemate sotsiaalsete narratiividega.

2. Reaalsuse loomine sümbolilises universumis

Selle magistr töö teoreetiline raamistik tugineb sotsiaalkonstruktivistlikule lähenemisele, mis rõhutab tähenduste relatiivset ning sotsiaalselt kujundatud iseloomu. Tähendused ei tulene objektidest või kogemustest iseenesest, vaid kujunevad välja keele, suhtluse ja kultuuriliste praktikate kaudu. See pakub selgitust, kuidas nostalgia kujuneb olukorras, kus uuritav põlvkond suhestub nõukogude pärandiga sotsiaalselt ja kultuuriliselt vahendatud suhete kaudu. Sotsiaalkonstruktivistlik raamistik võimaldab analüüsida, kuidas sümbolid, keel ja kollektiivse mälu vormid loovad tähendusi, mis kinnistuvad ühiskondlikus teadvuses ka ilma vahetu kogemusest.

Käesoleva magistr töö nostalgia käsitlest täiendab Peter L. Bergeri ja Thomas Luckmanni sümbolilise universumi kontseptsioon, mis pakub raamistikku nõukogude aega isiklikult mitte kogenud põlvkonna nostalgia ilmingute mõistmiseks. Tuginedes eelnevale peatükile, ei ole nostalgia pelgalt emotsioon ega mineviku igatsus, vaid protsess, mis on kujunenud sotsiaalsetes, kultuurilistes ja ideoloogilistes raamistikes. Sümbolilise universumi kontseptsioon aitab avada ja kirjeldada, kuidas minevikku rekonstrueeritakse ja selle kaudu tähendustatakse. Samuti selgitab see sotsiaalse mälu mehhanisme ja mõtestamise viise, kuidas Nõukogude Liidu järgse põlvkonna jaoks on internaliseeritud nõukogude ajaga seotud tähendused.

2.1 Objektiveerimine

Sümbolilise universumi terviklikuks kirjeldamiseks on esmalt vaja selgitada mõisteid *objektiveerimine*, *objektistamine* ja *objektivatsioon*. Bergeri ja Luckmanni käsitlest tajutakse maailma intersubjektiivselt. Nende käsitlest kohaselt pole tajutav reaalsus isoleeritud ega pelgalt isiklik kogemus, vaid on tihedalt seotud sotsiaalsete suhete ja ühiskondlike struktuuridega, mida hoiavad alal sotsiaalne lävimine ja rutiinid (Berger ja Luckmann 2018: 212-123).

Berger ja Luckmann on kirjeldanud, et igapäevaelu ehk tajutav reaalsus, millele kõik teised sfäärid tuginevad, on üksnes võimalik objektivatsioonide tõttu (samal, 68). Objektivatsioonid on inimeste loodud reaalsuse kujundajad, mis väljendavad subjektiivseid kavatsusi ning on tihedalt

seotud maailma tunnetamise ja loomise protsessiga (samas, 48; 68). See tähendab, et objektiveerimine on korrastav komponent, mis aitab organiseerida ja mõtestada erinevaid elusfääre. Objektiveerimine on protsess (samas, 13), mille tulemuseks on objektivatsioon, mis leiab tähistamise kaudu väljenduse (samas, 68). Objektiveerimist võimaldab omakorda keel, mis korrastab ja määratleb süsteeme, andes seeläbi objektidele ja suhetele tähenduse (samas, 50). Objektistamine on osa objektiveerimise protsessist, mille käigus inimeste teadmus ja kogemused muudetakse tajutavateks ja konkreetseteks üksusteks (samas, 13; 108).

Kokkuvõtteks asub objektivatsioon väljaspool üksikisiku teadvust ning on jagatud, kättesaadav ja tunnustatud kui sotsiaalse reaalsuse osa. Järgnevas alapeatükis käsitletakse objektivatsiooni ja keele vahelist seost, keskendudes sellele, kuidas keel vahendab subjektiivseid kogemusi ja muudab need jagatud, objektiveeritud reaalsuse osaks.

2.2 Objektivatsioon ja keel

Keel on üks olulisemaid märgisüsteeme ja aluseks kommunikatsioonile (samas, 70). Keele ja keelel põhineva tunnetusaparaadi abil korrastatakse maailm objektideks, mida kogetakse reaalsena ja püsivana (samas, 108-109). Keel kui vokaalne märgisüsteem võimaldab vestlust, milles keele abil loodud objektid saavad vestluse kaudu teadvustatuks ja jagatud osaks ühisteadvuses (samas, 217). Vestlusprotsessi käigus luuakse ja kinnitatakse kuuluvustunne, tagades, et suhtlemine taasloob ja kinnistab ühiskondlikku reaalsust (samas). Seega on keel hädavajalik, et objektiveerida kogemusi ja muuta need teistele arusaadavaks (samas, 72). Kui kogemus on keele kaudu objektiveeritud, saab seda integreerida suuremasse traditsioonide süsteemi. Selline objektiveerimine võimaldab mitte ainult kogemuste säilitamist, vaid ka nende tõlgendamist ja levitamist erinevates kultuurilistes või sotsiaalsetes kontekstides (samas, 109). Keele roll on olla objektivatsioonide alalhoidja (samas, 70) ja ka kollektiivsete kogemuste hoidja, võimaldades neid terviklikult edasi anda ilma vajaduseta neid algupäraselt rekonstrueerida (samas, 111). Viimaks, kui kogemus objektistatakse keeles, siis saab individuaalne või subjektiivne kogemus keele kaudu üldiselt mõistetavaks ja jagatavaks teadmusobjektiks (samas). Sellest tulenevalt, Bergeri ja Luckmanni järgi ei ole keel pelgalt suhtlemise instrument, vaid keel toetab, vormib (samas, 72) ja võimaldab reaalsust, mille kaudu luuakse sümboolsete representatsioonide süsteeme (samas, 75).

Kokkuvõtteks on objektivatsioon ja keel tihedalt seotud mõisted, mis selgitavad, kuidas inimesed loovad ja mõtestavad intersubjektiivset reaalsust. Objektivatsioon tähendab ideede, kogemuste ja subjektiivsete mõtete muutmist objektiivseteks, jagatud elementideks, mis eksisteerivad väljaspool üksikisikut ja on seega teistele kättesaadavad. Keel on seevastu aluseks mehhanismidele ja süsteemidele, mille kaudu subjektiivsed kogemused ja ideed objektiviseeritakse ja muudetakse arusaadavaks. Keel pakub ühtset alust intersubjektiivse reaalsuse loomiseks ja säilitamiseks, võimaldades samal ajal anda abstraktsele sisule või kogemusele vormi, muutes need mõistetavaks ja jagatavaks. Järgmises alapeatükis uuritakse sümboleid kui abstraktseid tähendus kandjaid ning nende rolli nõukogude aja mäletamises ja tõlgendamises.

2.3 Sümbolid ja mineviku vahendamine

Sümbolid on intersubjektiivse reaalsuse mõistmisel olulised, kuna need pakuvad viise, kuidas tõlgendada ja korrastada kogemusi, mõtteid ning kommunikatsiooni (samas, 74). Sümbolid ja sümboolne keel aitavad struktureerida maailmapilti, sest need annavad abstraktsetele ideedele ja kogemustele kuju ning tähenduse (Berger ja Luckmann 2018: 75; Assmann 2024: 41). Sümbolid on vahendid, mille kaudu kogemused ja tähendused muutuvad tajutavaks ja jagatavaks. Ka mälu kandjad muudetakse eksternseks ja objektiivseks, st need ei ole enam pelgalt subjektiivsed mälestused, vaid kogu ühiskonnale kättesaadavad ning tunnustatud mälu osad (Assmann 2024: 41). Kuna sümbolid esindavad kehastamata kogemust, toimivad need vahenditena, mis muudavad individuaalsed ja subjektiivsed mälestused kollektiivseks ning annavad neile tajutava ja püsiva kuju.

Objektivatsiooni ja sümboli vahel on siiski oluline eristus. Kuigi mõlemad mõisted on seotud inimeste poolt loodud ja vahendatud tähendustega, on nende peamine erinevus järgmine: sümbol on abstraktne representatsioon, mis viitab millelegi teisele, samas kui objektivatsioon on konkreetne ja selgelt määratletud tulemus, mis on muutunud sotsiaalseks reaalsuseks. Näiteks euro kui rahasüsteem on objektivatsioon (sotsiaalne fakt), mis on loodud sotsiaalsete ja poliitiliste kokkulepete kaudu ning toimib institutsionaliseeritud majandusstruktuurina. Euro kui sümbol aga viitab laiematele kontseptsioonidele, nagu majanduslik koostöö või rahvusvaheline

kaubandus. Raha näitel on sümbol oluline komponent, kuna see annab objektivatsioonile kuju ja tähenduse, muutes selle äratuntavaks ja üheselt mõistetavaks.

2.4 Nõukogudeaegsed tarbeesemed kui nostalgia sümbolid seksioonkapi *stenka* näitel

Käesolev alapeatükk käsitleb empiirilise näite varal, kuidas nõukogudeaegne tarbeese võib ajas omandada sümboolse ja nostalgilise tähenduse. Tarbeesemete muutumine sümboliteks on magistritöö seisukohalt oluline, kuna aitab selgitada, kuidas esmapilgul praktilised ja igapäevased objektid võivad muutuda jagatud mälukandjateks.

Nõukogude perioodi tarbeesemete muutumist sümboliteks saab kirjeldada sümbolite elutsükli põhjal, mis hõlmab Jurgen Rueschi (1979: 282) määratletud loomise [*creation*], kinnistumise [*maintenance*] ja hääbumise [*disintegration*] faase. Rueschi skeem kirjeldab, kuidas sümbol tekib spetsialiseeritud rühma vajadusest hõlbustada märgisüsteemi abil tegevust või suhtlust, seejärel levib laiemasse kasutusse ja omandab üldise tähenduse (samas, 282). Aja jooksul võib selle algne tähendus aga ununeda või asenduda, mille tulemusel sümbol kooskõlastub kehtivate üldskeemidega (samas, 282–283). Laialdase ja mitteametliku kasutuse kaudu toimub tähendusväljal nihe ja side esialgse kontekstiga hääbub (samas, 284). Tuginedes Rueschi sümboliloo kolmele faasile, võib näiteks tuua nõukogudeaegse seksioonkapi kujunemise, kinnistumise ja hääbumise ning selle seose nõukogude nostalgiaiga.

1. Loomine

Esimene faas, sümboli loomine, on seotud seksioonkapi tekkega Nõukogude Liidus. NSV Liidu mööblitootjad ja disainerid lõid moodulkappide kontseptsiooni, mis sobisid paneelmajade korteritesse (Varga-Harris 2018: 567). Selle tootmist ja levikut kontrollis riiklik planeerimissüsteem. Masstoodangut ja standardiseeritud sisekujundust toetasid ka majanduslikud ja poliitilised olud (samas, 564-565). 1970. aastatel, kui Nõukogude Liidu sotsioloogid tunnistasid, et kodumajapidamistes oli järjest rohkem esemeid ja nende hoiustamiseks oli vaja rohkem ruumi, hakkas traditsioonilist kappi asendama suurem ja mahukam seksioonkapp (Reid 2012: 89).

2. Sümboli säilitamine ja kinnistumine

Teine faas hõlmab sümboli säilitamist, laienemist ja kinnistumist, mille käigus seksioonkapp muutus laialt levinuks ja omandas täiendavaid tähendusi. Teise faasi täpsustuseks – täiendavate tähenduste kujunemine ja kinnistumine toimub, kui ametlik ja mitteametlik sfäär vastastikku mõjutavad ja kontrollivad üksteist (Ruesch 1979: 283). Seega selles faasis toimub ka sümboli kinnistumine üldkasutatavas keeles (samas, 282), näiteks seksioonkappi hakati kõnekeeles kutsuma *stenkaks* (Reid 2012: 89). Riik reguleeris tootmist ja jaotamist, seega mööbel ei olnud vabalt ostetav ning sageli tuli selle saamiseks kaua oodata. Riiklik mööblitööstus tootis neid tsentraalselt, välistades eraalgatuse ja vabaturu konkurentsi. Esiteks kujunes seksioonkapp staatuse sümboliks, see ei olnud vaid praktiline hoiulahendus, kuid vahend hea maitse demonstreerimiseks (samas, 87). Selle klaasustega riulitel eksponeeriti väärtuslikke esemeid, näiteks kristalli, portselani või raamatuid, mis sümboliseerisid haridust ja sotsiaalset staatust (samas). Lisaks peegeldas seksioonkapp nõukogude elustiili, mida iseloomustasid praktilisus ja organiseeritus. Kapid olid disainitud mahutama kõik vajaliku (samas, 86), kuid samal ajal sümboliseerisid ka nõukogude inimest, kes ei pidanud end koormama üleliigse materiaalse omandiga (samas, 88).

Oluline oli ka seksioonkapi roll kodu keskpunktina, kuhu paigutati televiisor, mida saab käsitleda pereliikmete kokkusaamise kohana. Kasutusviisid kandusid edasi põlvkondade kaupa: vanemad õpetasid lastele, kuidas kappi õigesti kasutada, sealhulgas kuidas kujundada väljapanekut. Väärisesemed asetati esiplaanile, samal ajal kui igapäevatarbed jäid varju (samas, 84).

3. Hääbumine ja uued tähendused

Kolmas faas, hääbumine, on seotud Nõukogude Liidu lagunemisega ja uute sisekujundustrendide tekkega. Seksioonkapp muutus vanamoodsaks, kuna eelistati minimalistlikumaid ja moodsamaid lahendusi. Läänepäraste mööblibrändide tulekuga muutus seksioonkapp ebapopulaarseks. Kuna seksioonkapid kapid olid suured ja kohmakad, hakati neid vahetama kompaktsemate lahenduste vastu. Samal ajal kujunes seksioonkappidest nostalgia objekt, millele omistati “retro” ja “vintage” silt. Tänapäeval meenutatakse seksioonkappe nostalgiaga, kuid neid kasutatakse harva kaasaegses kodusisustuses. Kui seksioonkapp kaotas oma esialgse staatuse, hakkasid selle üle kontrolli võtma uued rühmad. Taaskasutuse ja antiigi entusiastid

hakkasid kappe restaureerima ja müümise eesmärgil turgudele viima kui "retro"-mööblit. Populaarkultuuris, näiteks filmides, seriaalides ja videomängudes hakati sektsioonkappi kasutama, et representeerida nõukogude aega. Tänapäeva noored ei pea sektsioonkappi enam staatuse sümboliks, pigem on see "vanaema mööbel". Samas on see leidnud koha muuseumides, kus see aitab kujutada nõukogude eluolu ja argielu interjööri.

Sektsioonkapi näide illustreerib hästi, kuidas tarbeesemed võivad aja jooksul läbida tähenduse nihke. Rueschi sümbolite elutsükli mudel võimaldab seda protsessi süsteemselt mõtestada ning asetada isiklik mälestus laiemasse kultuurilisse konteksti. Mõistagi ei ole sektsioonkapp selles osas erandlik juhtum. Sarnane protsess on aset leidnud paljude nõukogude aegsete tarbeesemete puhul, sealhulgas nõude, söögiriistade, kodutehnika, sisustuselementide ja teiste sarnaste esemete näitel.

3. Mälu kui mitmetasandiline protsess

Kuna mälu teadused põhinevad sotsiaalse konstruktivismi põhimõtetel (Erll 2011: 58), toetab Bergeri ja Luckmanni lähenemine uurimust, mis käsitleb nostalgia ja mälu vastastikust seost. Mälu on katusmõiste, mis hõlmab erinevaid mehhanisme ja protsesse, mille kaudu minevik, olevik ja tulevik on omavahel seotud; need hõlmavad bioloogilist (sealhulgas neuraalset), sotsiaalset kui ka kultuurilist dimensiooni, mis toimivad sotsiokultuurilises kontekstis (Erll 2011: 7; Assmann 2024: 38- 39). Mälu neuraalne tasand tähistab antud kontekstis võimet, mille kaudu üksikisikud ja kogukonnad talletavad, meenutavad ja kasutavad teavet (Erll 2011: 8). Mälu kui võime tähendab, et organism (näiteks inimene) suudab teavet talletada ja meenutada, aga meenutamine kui protsess on see, kuidas minevikus omandatud info aktiveeritakse ja tuuakse teadvusesse (samas).

Meenutamise tulemuseks on mälestused, mis tähistavad kindlas mõtteseoses sündmusi või esindavad teavet (samas). Samas tuleb rõhutada, et mälestused ei ole objektiivsed mineviku reaalsuse konstrueerimise tulemused; need on selektiivsed ja subjektiivsed olukorrast sõltuvad konstruktsioonid; mälestus luuakse olevikus ja olemasolevaid andmeid koondades (samas). Mälestused on oma olemuselt killustatud ja piiratud ning neid konstrueeritakse tagantjärele näiteks jutustamise kaudu (Assmann 2024: 28). Samuti on oluline, et need ei ole püsivad, vaid kaovad koos mälu kandja surmaga (samas).

3.1 Sotsiaalne mälu

Sotsiaalne mälu on käesoleva uurimistöõ keskne mõiste. Sissejuhatuseks on oluline anda lühike ülevaade kollektiivsest mälestusest ja selle erinevatest vormidest. Prantsuse sotsioloogi ja filosoofi Maurice Halbwachsi peetakse kollektiivse mälestuse uurimissuuna rajajaks (Olick jt, 2011: 139). Tema töö on olnud keskse tähtsusega arusaama kujunemisel, et mälestused ei ole üksnes individuaalsed kogemused, vaid tekivad sotsiaalsetes raamistikutes ehk grupikuuluvuse, kultuuri ja institutsioonide kaudu (samas, 140–141).

Kollektiivse mälu mõistet on kritiseeritud, sest see on teoreetiliselt hägune. Mõiste võib tähistada nii ühiskonnas levinud narratiive ja institutsionaalseid mäluoliitikaid kui ka igapäevase mäletamise ja mälestamise praktikaid, seega on selle täpne määratlemine ja empiiriline rakendamine sageli problemaatiline. Mäluuurija ja kultuuriteadlane Aleida Assmann, toetudes sotsiaalkonstruktivistlikule lähenemisele, on pakkunud alternatiiviks kollektiivse mälu käsitlemisele välja eristuse nelja mäluvormi vahel: individuaalne, sotsiaalne, poliitiline ja kultuuriline mälu (Assmann 2024: 43). Lisaks on ta rõhutanud kolme peamist mälu tasandit: individuaalset, sotsiaalset ja kultuurilist, mis toimivad koosmõjus ning muudavad mälu olemuselt intersubjektiivseks (samal, 34; 37). See tähendab, et mälu ei eksisteeri vaid üksikisiku sees, vaid kujuneb ja areneb sotsiaalses suhtluses. Ka individuaalne mälu ei ole täiesti privaatne, vaid sõltub kommunikatiivsetest ja kultuurilistest raamidest, mille kaudu inimesed oma kogemusi ja teadmisi jagavad (Erl 2011: 31; Assmann 2024: 23, 37).

Siinkohal on oluline rõhutada, et kultuuriline mälu erineb teistest mäluvormidest eeskätt selle poolest, et see talletub materiaalselt vahendatud ja institutsionaalselt reguleeritud sümbolites, artefaktides, meediumides ja praktikates, võimaldades mineviku tähenduste pikaajalist säilitamist (Assmann 2024: 39). Käesolevas uurimistöös on asjakohane kasutada sotsiaalse mälu mõistet, kuna analüüsi keskmes on elavas suhtluses edastatavad perekondlikud narratiivid, igapäevased vestlused ning ka isiklike kogemuste vahendamine. Erinevalt kultuurilistest mälu, mis põhineb institutsionaliseeritud ja materiaalsel vormidel (nt rituaalid, monumendid), võimaldab sotsiaalse mälu kontseptsioon paremini mõista, kuidas minevikutõlgendused kujunevad ja kanduvad edasi perekondlike suhete ning igapäevase interaktsiooni kaudu. Märkuseks, et mälu-uuringutes kasutatakse kommunikatiivset mälu ja sotsiaalset mälu sünonüümidega (Erl 2011: 20).

Sotsiaalset mälu võib käsitleda ühiskonna lühimäluna, kus ajahorisondi kujundab põlvkondade vaheldumine ning mille raames talletuvad isiklikud kogemused – see tähendab, et seni, kuni mitu põlvkonda elavad paralleelselt, toimub aktiivne mälu edasikandumine jutustamise, kuulamise ja küsimise kaudu (Assmann 2024: 29, 33). Sotsiaalne mälu ei ületa tavaliselt nelja põlvkonda (samal, 23). Lapsed ja lapselapsed võtavad osa kuuldu mälestustest omaenda mälestuste varamusse, kus need põimuvad isiklikult kogetuga, laiendades seeläbi mälu ulatust ja sidudes mineviku olevikuga (samal). Selles protsessis on sotsiaalne lävimine keskne kogemus, mis seisneb tegelikkuse jagamises teistega (Berger ja Luckmann 2018: 59), samal individuaalse mälu jagamine on piiratud (samal, 60). Individuaalsele mõõtmele pakubki

kompensatsioonimehhanismi suhtlusvõrgustik, kuid selle kadudes, hävinevad elavaga ka mälestused ning elavat mälu esindavad edaspidi materiaalsed mälu kandjad (Assmann 2024: 23, 33). Selgituseks, et elav mälu on sotsiaalse mälu ajutine ja suhtluspõhine vorm, mis asetseb isikute vahelises jagatud kogemuses; ehk see kujuneb ja säilib sotsiaalses interaktsioonis, näiteks vestluste, lugude ja meenutamise kaudu (samas).

Nii argielu kui ka ajalooliste kogemuste objektiveerimine, säilitamine ja kogemine toimub piiritlevates tähendusväljades (Berger ja Luckmann 2018 76). Üleminek neuraalselt sotsiaalsele ja ka kultuurilisele toimub kui mälu kandjad muudetakse eksternseteks ja objektiivseteks (Assmann 2024: 41). Berger ja Luckmann kirjeldavad seda protsessi kui alati valikulist (Berger ja Luckmann 2018: 76). See tähendab, et tähendusväljad ehk spetsiifilised raamistikud ja kategooriad määravad, millised osad individuaalsest või ühiskondlikust kogemusest on olulised ja vääriavad säilitamist, samas kui teised osad unustatakse või jäetakse tähelepanuta. Selle tulemusena kujuneb ühiskondlik teadmusvaramu, mis on igapäevaelus kättesaadav ning mille abil inimesed kujundavad oma identiteeti ja mõtestavad oma kogemusi (samas). Kuigi esmapilgul võib teadmusvaramu tunduda pelgalt staatilise talletatud info kogumikuna, on tegemist dünaamilise protsessiga, mille lahutamatuks osaks on ladestumine [*sedimentation*] (samas, 109). Ladestumine on protsess, mis võimaldab inimestel muuta kogemused arusaadavaks tervikuks ja mõtestada minevikku (samas). Teisisõnu, ladestumise kaudu muudetakse kogemused mälu kindlateks ja äratuntavateks üksusteks. See-eest intersubjektiivne ladestumine toimub siis, kui sarnaseid kogemusi jagatakse laiemalt ja neid hoitakse ühiselt teadmusvaramus (samas, 109). Intersubjektiivseks ladestamiseks on vaja jagatud kogemus objektiveerida märgisüsteemis, näiteks keeles (samas, 109- 110). Keel mängib kesket rolli mälu ja mälestuste edasikandumisel, pakkudes vahendit nende sõnastamiseks ja jagamiseks (Assmann 2024: 29). See tähendab, et alles siis, kui kogemused on väljendatud korduvkasutatavas märgisüsteemis, muutuvad need üldiselt mõistetavaks ja hõlpsasti edasiantavaks järgmistele põlvkondadele või teistele rühmadele. Nendest saavad kehatud kogemust esindavad mälu meediumid, mida saavad omaks võtta ka teised, kellel puudub isiklik kogemus (samas, 41).

Selles alapeatükis kirjeldati objektiveerimist, ladestumist ja teadmusvaramut, mille kaudu sotsiaalne mälu kujuneb ja püsib. Alapeatüki kokkuvõtteks, sotsiaalne mälu sõltub teadmusvaramust, mis võimaldab minevikukogemuste säilitamist ja edastamist. See protsess toimub kommunikatiivses ja kultuurilises raamistikus, kus kesket rolli mängivad keel, sümbolid

ja meediumid. Need vahendid võimaldavad mälestuste objektivimist ehk ühiste kogemuste muutmist püsivateks märkideks, mida saab edasi anda järgmistele põlvkondadele.

3.2 Sotsiaalne mälu ja nostalgia

Peatükides 1.1 ja 1.2 kirjeldatud Fred Davise teooria näitab, et nostalgia ei ole lihtsalt minevikuigatsus, vaid seotud identiteedi loomise ja mineviku, oleviku ning tuleviku vaheliste suhete tõlgendamisega. Nostalgia on mälu selektiivne vormimine. Ühendades Bergeri ja Luckmanni käsitluse Davise teooriaga, saab selgitada, kuidas nostalgia vahendab mälu sotsiaalset konstrueerimist; kuidas minevikukogemused muutuvad kultuuriliselt ja sotsiaalselt jagatuks; ning kuidas need püsivad teadmusvaramus läbi kommunikatsiooni ja objektivimise.

Mälestus on nostalgia keskne element, kuna just minevikukogemused moodustavad aluse nii individuaalsele kui ka kollektiivsele nostalgiatundele. See tähendab, et nostalgia on tihedalt seotud nii individuaalse kui ka kollektiivse mälu (sotsiaalse ja kultuurilise). Nostalgia kui identiteedi järjepidevuse tagaja tugineb mälestustele, mis aitavad inimesel mõtestada oma minevikku ning leida selles pidepunkte muutuste keskel. See tähendab, et kui inimene meenutab oma minevikukogemusi autobiograafilises tagasivaates, siis see ei ole lihtsalt neutraalne mälestuste taastamine, vaid pidev tõlgendusprotsess (Assmann 2024: 176). Mälestusi kohandatakse ja seostatakse uute eluolude, teadmistega ning nostalgia tekib siis, kui mälu kandjad aktiveerivad positiivseid emotsioone või ka turvatunnet, mis on seotud nii oleviku kui ka minevikuga, olgu see siis isiklik või kollektiivne. Nagu eelnevalt käsitletud, ei teki nostalgia üksnes meeldivate mälestuste pinnalt, vaid eeldab sageli ka kaotusvalu või puuduse teadvustamist.

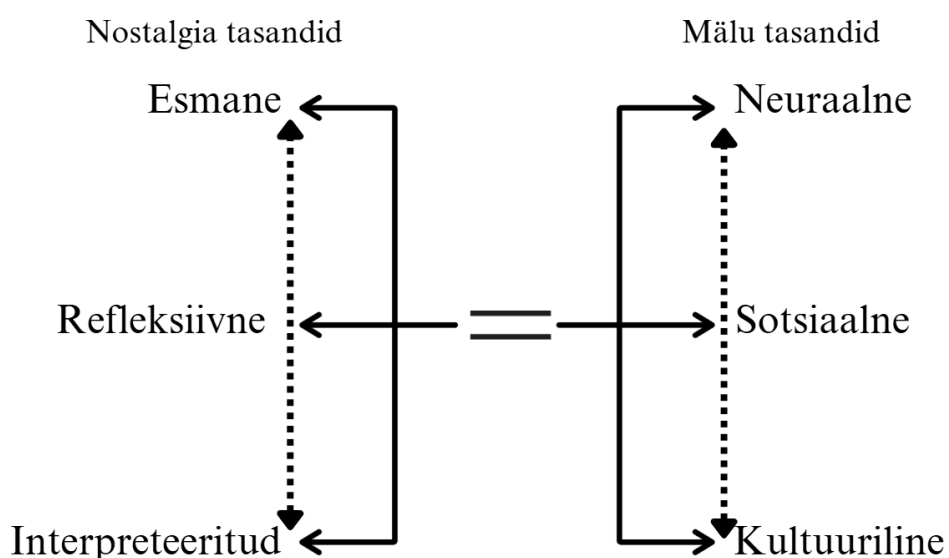
Nagu selgitatud, tähendab objektivimine, et isiklikud kogemused ja mälestused muutuvad millekski üldisemaks ja ühiskonnas jagatavaks – need ei ole enam ainult üksikisiku subjektiivne kogemus, vaid muutuvad kollektiivseks tähenduseks või sümboliks. Nostalgia mängib selles protsessis olulist rolli, kuna see aitab minevikukogemusi idealiseerida ja kinnistada ka kultuuriliselt oluliste sümbolitena. See protsess toimub läbi keele, meedia ja praktikate, mis muudavad individuaalsed mälestused osaks laiemast sotsiaalsest mälestusest. Nostalgia saab seega mõjutada, millised minevikukogemused ja tõlgendused muutuvad kollektiivses mälestuses oluliseks ja kuidas need ajas kujunevad.

Fred Davise käsitluses on **nostalgia tüübid** seotud mälu ja mälestustega:

1. Individuaalne nostalgia keskendub isiklikele mälestustele, mis on seotud inimese enda elu ja identiteediga. Kuigi need võivad tunduda privaatsetena, mõjutavad neid samuti sotsiaalsed ja kultuurilised raamid, sest nagu kirjeldatud, üksikisik suhestub oma mälestustega alati laiemas kontekstis.
2. Kollektiivne nostalgia põhineb jagatud mälestustel, mis loovad ühistunde ja seovad põlvkonna või grupi liikmeid. Need mälestused eksisteerivad läbi sotsiaalse suhtluse ja ühise mäletamise. Keel võimaldab taaselustada, üldistada ja tähistada minevikku. Jagatud nostalgilised tunded ja mälestused sõltuvad võimest kasutada keelt mineviku sündmuste ja objektide kirjeldamiseks. Keel annab minevikule kindla kuju ja võimaldab korrata kogemust nii mõtetes ja vestlustes. Seega, nostalgia on tihedalt seotud keelekasutusega, sest keel võimaldab minevikule osutada, seda taasesitada ja ka konstrueerida.

Davise pakutud **nostalgia tasandid** – esmane, refleksiivne ja interpreteeritud – viitavad autokommunikatiivsele dialoogile, kus inimene suhestub oma mälestustega. Samal ajal aitavad need tasandid määrata, kas mälestus on seotud laiemate ajalooliste, kultuuriliste ja ühiskondlike kontekstidega. Davise mudel näitab, et nostalgia ei ole lihtsalt tagasivaatav tunne, vaid dialoogiline protsess, kus minevikku tõlgendatakse oleviku vaatenurgast.

Joonis 1. Võrdlev skeem, mis näitab, kuidas nostalgia ja mälu tasandid asetuvad vastavusse.

Tasandite vastavus

1. Esmane nostalgia = Neuraalne mälu. Esmane nostalgia on lihtne mineviku idealiseerimine. See sarnaneb neuraalse mälega, mis tähendab individuaalseid ja bioloogilisi protsesse. See tähistab tasandit, kus moodustub esmane vorm ehk sisend järgmistele tasanditele.
2. Refleksiivne nostalgia = Sotsiaalne mälu. Mõlemad sõltuvad olevikust ning kujunevad hetke väärtuste ja tähenduste kaudu. Refleksiivne nostalgia sisaldab kahtlust mineviku autentsuse osas ja see luuakse läbi oleviku kogemuse, mis mõjutab, kuidas minevikku tajutakse. See vastab sotsiaalsele mälule, kus mälestused kujunevad läbi dialoogi ja ühiskondlike tõlgenduste. Sotsiaalne mälu on pidevas teisenemises, sõltudes ajas muutuvatest väärtustest, identiteetidest ja kollektiivsetest arusaamadest.
3. Interpreteeritud nostalgia = Kultuuriline mälu. Interpreteeritud nostalgia liigub isiklikust tundest kaugemale ja käsitleb nostalgiat kui ajaloolist või kultuurilist nähtust. See vastab kultuurilisele mälule, mida vahendavad eelkõige sümbolid ja narratiivid.

Nostalgia ja mälu võrdlemine võimaldab mõista, kuidas isiklikud ja kollektiivsed tõlgendused põimuvad ning mõjutavad üksteist. Võrdlus toob esile, et nostalgia ega ka mälu eritasandid ei ole eraldiseisvad, vaid kujundavad üksteist. Nostalgia ja mälu on intersubjektiivsed ja dünaamilised protsessid ja sõltuvad individuaalsest ning kollektiivsest tõlgendusest.

4. Sümboliline universum ja vahendatud nostalgia

Sümboliline universum on teoreetiline konstruktsioon, mis viitab inimeste loodud tähenduste süsteemile, mis struktureerib ja korrastab indiviidide arusaamu maailmast, elust ja ühiskonnast (Berger ja Luckmann 153–154). See süsteem toimib sotsiaalse ja kultuurilise raamistikuna, mille kaudu indiviidid ja ühiskond tervikuna mõtestavad oma kogemusi, uskumusi ja norme. Sümboliline universum hõlmab kõige laiemate ja üldisemate tõlgenduste loomist inimsuhete, ajaloo ja ühiskondliku korra kohta, olles samal ajal ajalooline sotsiaalne saadus (samas, 144–145). Sümbolilise universumi loomine ja püsimine toimub sotsiaalsete objektivatsioonide kaudu, kuid selle tähendusloome ulatub üle sotsiaalse elu piiride, võimaldades inimestel positioneerida end ka kogemustes, mida peetakse isiklikuks (samas).

Bergeri ja Luckmanni järgi on sotsiaalne reaalsus loodud ja kinnitatud dialektilise protsessi kaudu, mis koosneb kolmest põhietapist: eksternaliseerimisest, objektiviseerimisest ja internaliseerimisest (samas, 187). Protsess algatab dialektilise tsükli, milles eksternaliseeritud tegevused ja saadused saavad hiljem objektivatsioonide kaudu sotsiaalseteks faktideks, mida inimene võib kogeda kui iseseisvat ja objektiivset reaalsust. Sotsiaalsed faktid eksisteerivad väljaspool üksikisikut ning avalduvad reeglite, normide, seaduste, moraali, keele, religiooni ja majandussüsteemide kaudu (Durkheim 1982: 51–52). Need on iseloomulikud kogu ühiskonnale ning kujundavad indiviidide käitumist ja mõtlemist. Sotsiaalsed faktid on sunduslikud, kuna ühiskond surub need peale; eksternsed, sest need eksisteerivad sõltumatult üksikisikust; ja üldised, kuna need kehtivad kogu ühiskonnale ning ei sõltu üksikisiku teadlikest otsustest (samas). Dialektilise protsessi käigus loodud ja kinnistunud sotsiaalsed faktid ei jää abstraktseteks konstruktsioonideks, vaid saavad osaks laiemast sümbolilisest universumist, mis struktureerib inimeste arusaamu maailmast ning minevikust.

Just sotsialiseerumise ja seadustamise kaudu muutuvad need kollektiivselt jagatud tähendused püsivaks osaks ühiskondlikust teadmusrõhkest, kujundades mitte ainult indiviidide identiteeti ja maailmapilti, vaid ka viise, kuidas minevikku tõlgendatakse ning mälestusi vahendatakse. Keelel on selles keskne roll, kuna see ületab, lõimib, vahendab ja säilitab mälestusi minevikust (Berger ja Luckmann 73-74). Keel kujundab mineviku rekonstrueerimist objektivatsiooni protsessi kaudu, andes sellele struktuuri ja tähenduse, mis muudab isiklikud ettekujutused

jagatavaks. Esmase sotsialiseerumise kõrval on võtmeroll sekundaarsel sotsialiseerumisel, kuna see protsess hõlmab konkreetsete sotsiaalsete rollide, normide ja keelekasutuse omandamist, mis on vajalikud ühiskonnas toimimiseks ja erinevate institutsioonide kaudu loodud objektivatsioonide mõistmiseks (samas, 198–199). Selle protsessi lahutamatu osa on seadustamine, mille kaudu antakse jagatud reaalsusele õigustus ja selgitus, eriti uue põlvkonna jaoks (samas, 102). Teisisõnu, sekundaarne sotsialiseerumine aitab indiviididel omandada ühiskondlikult aktsepteeritud tõlgendusi minevikust, samas kui seadustamine annab neile tõlgendustele legitiimsuse. Sümboliline universum ühendab kollektiivsed sündmused ühtseks tervikuks, hõlmates minevikku, olevikku ja tulevikku (samas, 152). Mineviku osas loob see jagatud mälu, mida omandavad ja jagavad kõik kollektiivi liikmed sotsialiseerumise kaudu (samas).

Vahendatud nostalgia ja sümbolilise universumi vahelist seost aitab täpsemalt selgitada mõiste alternatsioon². Alternatsioon on subjektiivse reaalsuse ümberkujundamine sotsiaalsete protsesside vahendusel (samas, 220–221). Alternatsioon toimub “oluliste teiste” kaudu, kes esitlevad ja kinnistavad uue reaalsuse alustõdesid (samas). Berger ja Luckmann kirjeldavad alternatsiooni kui vestlusmehhanismi ümberkorraldamist, mille käigus esmane teadmusstruktuur täieneb uue tähendusväärtuse lisandumise kaudu (samas, 224–225). Selline alternatsiooniprotsess võimaldab minevikku tõlgendada tänapäeva tähendusskeemide järgi, lisades sellele uusi motiive ja väärtusi, mida varasemalt ei eksisteerinud (samas, 225).

Nostalgia, mis põhineb sotsiaalselt vahendatud mälestustel, on sageli esile kutsutud kultuuriliste representatsioonide kaudu. Põlvkond, kes on kasvanud pärast Nõukogude Liidu lagunemist, omandab need tähendused sotsialiseerumise kaudu. Neil võib tekkida seos nõukogude ajastu sümbolitega just sekundaarse sotsialiseerumise tulemusel, mille käigus need sümbolid osaliselt internaliseeritakse. Nagu peatükis 3.1 põhjendatud, on nostalgia esilekutsumiseks vaja mälukandjat. Esmane mälukandja võib olla “oluline teine” ehk inimene, kes jagab oma isiklike kogemusi ja mälestusi. Kuid elava mälu kadumisel võtavad selle rolli üle materiaalsed mälukandjad, mis kehastavad mälestusi ja pakuvad konkreetseid viise minevikuga ühenduse loomiseks. Need võivad olla arhitektuur, tarbeesemed või muud materiaalsed ja kultuurilised

² Eesti keeles on *alteration* tõlgitud “siirdeks”. Otsus kasutada sõna “alternatsioon” tuli põhjusel, et “siidreks” tõlkimisel kaotaks mõiste oma nüansi, mis viitab vahelduvale või korduva iseloomuga protsessile. Siire tähistab lineaarsust, mis viitab ühe seisundi lõppemisele ning teise algusele.

objektid, mis esindavad ja vahendavad minevikku. Nõukogude sümbolite internaliseerimine tähendab nende tähenduste omaksvõtmist ja nende integreerimist isiklikku või sotsiaalsesse maailmapilti. Kuigi need sümbolid ei kannu enam päris sama tähendust kui nõukogude ajal elanud inimeste jaoks, loovad nad siiski tunde sidemest minevikuga. Täpsemalt selgitades, sekundaarse sotsialiseerumise käigus asetatakse mälu kandja kaudu saadud uued teadmised indiviidi olemasolevasse tähendussüsteemi. Selle protsessi käigus muutub "võõras" ehk uus teave ja kujutlused osaks inimese isiklikust maailmapildist. Nostalgia tekkimiseks peab inimene aga selle uue teabe omaks võtma ja siduma oma kogemusmaailmaga, seejuures säilitades mingi kauguse või minevikule omase ideelise "võõruse" tunde. Kui uus teave ei haaku inimese tunnetusliku maailmaga, toimub selle väljatõrjumine ning nostalgilist suhet ei kujune. Näiteks võib nõukogude ajastu hoonete või olustike vaatamine tekitada nostalgiat noortes, kes ei ole seda ajastut ise kogenud, kuid kes on kasvanud keskkonnas, kus need sümbolid on kohal ja saanud tähenduslikuks vanemate juttude, filmide jms kaudu. Sellised ajastut kajastavad materiaalsed mälu kandjad aitavad mõtestada mineviku "võõrast" ja luua sideme minevikuga, muutes nostalgia võimalikuks ka neile, kes seda aega otseselt ei kogenud.

Kokkuvõtteks, nostalgia ei ole mineviku täpne või objektiivne mäletamine, vaid teatud hetkede, tunnete ja detailide valikuline esiletõstmine, sageli idealiseeritud või romantiseeritud viisil. See jätab kõrvale ebameeldivad või keerulised aspektid ning keskendub positiivsetele, turvalistele ja tähendusrikastele mälestustele. Seega on nostalgia subjektiivne ja kultuuriliselt vahendatud minevikukuvand, mis peegeldab pigem oleviku vajadusi ja tundeid kui tegelikku ajalugu. Selles protsessis mängib kesksel rollil sümboliline universum, mis aitab mõista, kuidas nostalgia kujuneb ja kandub edasi ühiskonnas. Sümboliline universum loob jagatud narratiivi minevikust, sidudes keele, mälestused, sotsialiseerumise ja kultuurilised objektivatsioonid ühtseks tervikuks. See selgitab, kuidas põlvkonnad, kes pole ise nõukogude aega kogenud, võivad seda tajuda meedia, perekondlike lugude ja popkultuuri vahendusel. Berger ja Luckmanni **oluliste teiste** kontseptsioon aitab mõista, kuidas need vahendajad kujundavad inimeste arusaamu minevikust.

5. Kvalitatiivne analüüs

Magistritöös on kasutatud kvalitatiivset uurimismeetodit, kuna see võimaldab põhjalikult analüüsida ja mõista uuritava põlvkonna subjektiivseid kogemusi ning tõlgendusi nõukogude pärandist, keskendudes tähendusloome protsessidele, mida ei saa kvantitatiivsete meetoditega piisavalt avada. Mõistagi ei saa tulemuste põhjal teha üldistusi kogu Eesti 90ndate põlvkonna kohta, kuid kvalitatiivse uurimuse peamine eelis seisneb võimes uurida väikese valimi põhjal osalejate isiklike ja sotsiaalseid kogemusi, keskendudes nende maailmavaadetele ja tunnetusviisidele (Laherand 2010: 20). Ühtlasi saab isiklik kogemus või suuline pärimus esitada üldtunnustatud ajaloolistele narratiividele vastanduvaid tõlgendusi. Kvalitatiivne analüüs võimaldab täita eesmärki, et uurida, kuidas inimesed annavad nähtustele tähendust oma igapäevases elus ja sotsiaalsetes suhetes (samas) ning seega võimaluse analüüsida süvitsi, kuidas kultuurilised ja sotsiaalsed allikad asendavad uuritava põlvkonna kogemust ajastust, millest neil puudub isiklik kogemus.

5.1 Fenomenograafia

Uurimistöös on kvalitatiivse uurimise meetodiks valitud fenomenograafia, kuna see keskendub inimeste kogemuste ning nende erinevate tõlgendusviiside kirjeldamisele, analüüsimisele ja mõistmisele (Hajar 2020: 1434; Laherand 2010: 145; Marton 1986: 31). See lähenemine tugineb sümbolilise interaktsionismi ja fenomenoloogia teoreetilistele traditsioonidele, mis rõhutavad subjektiivsete tähenduste loomist ja kogemuste kontekstuaalsust (Laherand 2010: 29). Fenomenograafia lähtub mitte-dualistlikust vaatepunktist, mille kohaselt kujuneb reaalsus, mida inimene kogeb ja millele ta tähenduse annab, tema kogemuste ja keskkonna mõjul (Hajar 2020: 1422–1423). Selle meetodi lähtekoht tugineb arusaamisele, et teadmised ei ole inimestest eraldiseisvad, vaid sõltuvad kaemusest ja tähendusloomest (samas, 1424).

Fenomenograafia võimaldab uurida, kuidas inimesed tõlgendavad maailma erinevatel tasanditel ja millised tähendused nende tõlgendustes esile kerkivad (Laherand 2010: 143).

Fenomenograafia eesmärk ei ole teha väiteid maailma enda kohta, vaid selle kaudu uuritakse ja kirjeldatakse, kuidas inimesed maailma tajuvad ja mõtestavad ehk see keskendub inimeste arusaamadele ja kontseptsioonidele, mitte objektiivsele reaalsusele (Marton 1986: 32). Meetod lähtub relatsioonilisest perspektiivist, uurides, kuidas maailm ilmneb inimesele; seda käsitlust nimetatakse ka „teise järgu perspektiiviks“ (samas, 33). See tähendab, et uurimisfookuses ei ole nähtused iseenesest, vaid viisid, kuidas inimesed neid tajuvad ja mõtestavad. See lähenemine erineb fenomenoloogiast, mis keskendub kogemuste olemuse tuvastamisele, püüdes leida erinevate nähtuste püsivaid ja üldkehtivaid elemente, sageli eneserefleksiooni kaudu (samas, 41). Fenomenograafia seevastu uurib, kuidas erinevad inimesed kogevad ja mõistavad sama nähtust erinevalt. Teisisõnu, kui fenomenoloogia püüab eristada vahetut kogemust kontseptuaalsest mõtlemisest, siis fenomenograafia käsitleb kogemusi just nende tähenduslike variatsioonide kaudu, mis ilmnevad indiviidide ja nähtuste vahelistes suhetes. Seetõttu ei taotle fenomenograafia kogemuste universaalsust ega objektiivset olemust, vaid keskendub sellele, kuidas kogemused erinevad, sõltudes sotsiaalsest ja kultuurilisest kontekstist ning individuaalsest tähendusloomeprotsessist.

Magistritöö ei keskendu noorte nostalgiat käsitlevale abstraktsele kogemusele, näiteks “mis on nostalgia” (mida uuriks fenomenoloogia), vaid analüüsib, millised sotsiaalsed allikad kujundavad 1990-1999. aastal sündinud põlvkonna arusaamu nõukogude aja pärandist. See lähenemine sobib fenomenograafilisse raamistikku, kuna keskendutakse õpitud viisidele, kuidas inimesed maailma kogevad ja selles tähendusi loovad (Laherand 2010: 146).

5.2 Andmete kogumine ja valim

Fenomenograafias on uurija peamine eesmärk süveneda osalejate eluilmale, et uurida nende refleksioone ja kaemust uuritavast nähtusest (Hajar 2020: 1426). Eluilm tähistab vahetut, enesestmõistetavat ja intersubjektiivset igapäeva reaalsust, mida tajutakse kooskõlalise ja loogilisena (Schütz ja Luckmann 1973: 3-4). Andmete kogumiseks kasutatakse intervjuusid, mis on poolstruktureeritud ja dialoogilised (Hajar 2020: 1425). Esitatavad küsimused peavad olema avatud, ning seega ettevalmistatud küsimusi on vähe (samas). Avatud küsimused annavad intervjuueeritavatele võimaluse valida, milliseid aspekte käsitleda; see valik kajastab informandi individuaalse relevantsusstruktuuri (Marton 1986: 42). Selgituseks, et individuaalne

relevantsusstruktuur tähistab isiklikku tähenduslike aspektide järjestust ja valikukriteeriume, mille alusel inimene suunab tähelepanu ja otsustab teemadele või kogemustele, mis on tema jaoks konkreetses olukorras olulised. Avatud küsimuste paindlikkus võimaldab intervjuudel algest küsimustikust kõrvale kalduda, suunates vestlust vastavalt intervjuueeritava vastustele ja tõstatatud teemadele (samas).

Käesoleva kvalitatiivse uurimistöö eesmärk on uurida, kuidas 1990.–1999. aastatel sündinud põlvkond suhestub nõukogude pärandiga. Selle eesmärgi saavutamiseks intervjueriti kümnet inimest. Valimi koostamisel lähtuti maksimaalse variatiivsuse strateegiast, et haarata võimalikult erinevaid eluloolisi ja sotsioloogilisi kogemusi (Laherand 2010: 70). Selline lähenemine võimaldab katta laia uurimisvälja ja avastada erinevaid viise, kuidas uuritavat nähtust kogetakse ja tõlgendatakse (samas, 71). Kõik informandid on sündinud vahemikus 1990–1999 ning kõik on üles kasvanud Eestis, mis tagab uuritava põlvkonna ühise ajaloolis-sotsiaalse raamistiku. Haridustasemed varieeruvad: esindatud olid nii põhi-, kesk- kui ka kõrgharidusega isikud. Keelelise ja kultuurilise tausta mitmekesisuse tagamiseks kaasati informante erinevatest keelekogukondadest: viie informandi esimene keel on eesti keel, kolme esimene keel on vene keel ning kaks informanti on kakskeelsest perekonnast. Selline valik võimaldab jälgida, milliseid sotsiaalseid, kultuurilisi ja keelelisi allikaid mälu tõlgendustes kasutatakse ning kuidas need suhestuvad arusaamadega vahendatud minevikust. Lisaks maksimaalse variatiivsuse põhimõttele arvestati valimi koostamisel ka mugavuskriteeriumiga, mille kohaselt eelistati kergesti kättesaadavaid osalejaid [Patton 2002:230-243] (samas). Seega kasutas autor isiklike kontakte ja tutvusi, mille abil jõuti kirjeldatud valimini või saadi soovitusi sobivate osalejate leidmiseks. Kümnest üks intervjuu viidi läbi silmast silma, ülejäänud üheksa toimusid veebikeskkonnas sünkroonsete suuliste intervjuudena. Sünkroonne suuline intervjuu sarnaneb meetoodiliselt tavaintervjuule (Murumaa-Mengel 2020: 713- 714), kuid võimaldab suuremat paindlikkust. Veebiformaat sobitus hästi käesoleva uurimistöö konteksti, võimaldades intervjuueeritavatel osaleda neile mugavas keskkonnas ning vähendades logistilisi takistusi. Kõigi intervjuude keskmine kestus oli 40 minutit.

Kõigilt informantidelt küsiti nõusolekut nii intervjuude salvestamiseks kui ka vastuste analüüsimiseks. Enne intervjuu algust anti osalejatele võimalus esitada küsimusi ning neile selgitati, kuidas andmeid kogutakse, talletatakse ja kasutatakse. Intervjuude salvestamiseks kasutati Zoomi platvormi, mis teavitab osalejaid salvestuse alustamisest ning tähistab ühtlasi

vestluse ametlikku algust ja lõppu, sealjuures oli informantidel võimalus ka igal hetkel intervjuu katkestada või sellest loobuda (sammas, 715).

5.3 Intervjuude sissejuhatavad küsimused

Fenomenograafias kasutatakse avatud küsimusi, et osalejad saaksid väljendada oma arusaamu ja kogemusi võimalikult vabalt ning intervjuu peab olema dialoogiline, mitte jäik küsimuste ja vastuste vahetus. Poolstruktureeritud intervjuu ei piira vastajat kindlate valikutega ning avatud küsimused võimaldavad küsitlejal selgitada arusaamatusi (Frankfort-Nachmias ja Nachmias 1996: 254). Küsimused esitatakse loomulikus vestlustoonis, et luua avatud ja usalduslik õhkkond. Keel peab olema lihtne ja igapäevane, vältides keerulist terminoloogiat, et intervjuueeritavad mõistaksid küsimusi.

Küsimustik ja intervjuu põhineb oletustele, et nõukogude-järgse põlvkonna nostalgia nõukogude ajast kujuneb narratiivide ja neis esitatud emotsionaalse tooni kaudu, mida vahendavad sotsiaalsed allikad ning nostalgia nõukogude pärandi suhtes on tugevam nende noorte seas, kes puutuvad sagedamini kokku positiivsete ja väärtuspõhiste mineviku tõlgendustega. Poolstruktureeritud intervjuu alguses üldistavate küsimuse esitamine aitab vältida kindla raamistiku pealesurumist (sammas, 260). Eesmärk on koguda üksikasjalikku teavet, motiveerida vastajat ning toetada teda üksikasjade meenutamisel (sammas, 261). Intervjuus alustatakse laiematest küsimustest ja minnakse kitsamateni. Sellist küsimuste järjestust nimetatakse lehtri meetodiks [*funnel sequence*] (sammas, 260).

Intervjuu jaotub kolmeks alateemaks, mille eesmärk on käsitleda uurimisprobleemi eri vaatenurkadest. Iga alateema alguses esitatakse avatud ja üldistavad sissejuhatavad küsimused, mis aitavad osalejal teemasse häälestuda ning suunavad vestluse vastavasse mõttelisse raamistikku. Näiteks nostalgia käsitlemise plokis on sissejuhatavad küsimused:

1. Mida nostalgia sinu jaoks tähendab?
2. Kuidas sa kirjeldaksid nostalgiat?

Teemaintervjuu teine teemaplokk keskendub nõukogude ajaga suhestumisele. Siin tuleb esitada filterküsimus, sest kui vastus oleks „ei“, jätkub intervjuu teises suunas (sammas, 255).

Filterküsimus on jäetud lahtiseks, kuna see ei piira vastust kindlate valikutega, kuid suunab edasist vestlust vastaja kogemuste põhjal (samas). Teise teemaplokki sissejuhatavad küsimused võivad olla järgmised:

1. Kas oled kunagi tundnud nostalgiat millegi suhtes, mis on seotud nõukogude ajaga?
2. Kas on mingeid konkreetseid sümboleid, objekte või mälestusi, mis tekitavad sinus nostalgiat seoses nõukogude ajaga?

Kolmas osa keskendub nostalgia päritolu uurimisele. Selleks esitatakse tingimuslik küsimus, mis sõltub filterküsimuse vastusest. Tinglik küsimus on erijuhtumi küsimus, mis kehtib teatud vastajate alamhulgale (samas). Küsimused võivad olla järgmised:

1. Kui mõtled oma nostalgiatundele, mis on seotud nõukogude ajaga, siis mis sündmused, inimesed või kogemused on seda tunnet kõige rohkem mõjutanud?
2. Kui mõtled oma nostalgiatunde tekkimisele, siis mis või kes on sind selles kõige rohkem mõjutanud?

Küsimus 1. esitatakse ainult neile vastajatele, kes vastasid filterküsimustele ja kinnitasid, et neil on nõukogude aja nostalgiaga seoseid. Küsimus nr. 2 esitatakse neile, kes vastasid filterküsimusele "ei".

5.4 Andmete tõlgendamine ja kategoriseerimine

Fenomenograafias on uurimistöö peamiseks tulemuseks tulemuste ruumi paigutatud kirjelduskategooriad, milles on tuvastatud ja struktureeritud erinevad arusaamad uuritavast nähtusest (Marton 1986: 34). Kategooriaid nimetatakse ka kollektiivse hääle tõlgenduseks, kuna need esindavad osalejate jagatud arusaamu (Hajar 2020: 1428). Kategooriate loomisel analüüsib uurija vastustes esinevaid sarnasusi ja erinevusi, rühmitades neid viisil, mis kajastab kollektiivsel tasandil osalejate mõistmist uuritavast nähtusest (samas). Kuigi kategooriad põhinevad konkreetsel kontekstil, on need pärast analüüsi dekontekstualiseeritud ja võivad olla rakendatavad ka teistes kontekstides (Marton 1986: 34). Kategooriate kindlaks tegemine on loominguuline protsess, kuid nagu mainitud, peab olema nende kasutamine ja äratundmine jagatav

(Marton 1986: 35). Märkuseks, et fenomenograafia erineb traditsioonilisest kvalitatiivsest sisuanalüüsist selle poolest, et kategooriad kujunevad analüüsi käigus (samas, 43). Traditsioonilises sisuanalüüsis määratakse kategooriad eelnevalt kindlaks ning andmed jaotatakse etteantud raamistikku (samas).

Andmeanalüüsiprotsess algab andmekogude loomisega. Selleks kodeeritakse transkriptsioone induktiivsel meetodil, kasutades temaatilise analüüsi põhimõtteid (Löfgren 2013). Esimene samm algab valikuga, mille käigus märgitakse üles uurimisküsimuse seisukohast olulised tsitaadid (Marton 1986: 42). Selleks tutvutakse terviklikult kõikide intervjuutranskriptsioonidega, et saada üldine arusaam andmestikust ja märkida üles esmased tähelepanekud; seejärel loetakse transkriptsioone uuesti, et tuvastada esilekerkivaid mustreid ja tähendusi (Löfgren 2013). Täpsustuseks, et kood on struktureeritud semantiline väli, mis koosneb omavahel seotud tähendusüksustest; ning nagu kirjeldatud, need on väljendid või mõisted, mis lähtuvalt samast vaatepunktist, korduvad tekstis ja loovad ühise tähendusstruktuuri (Lagopoulos ja Boklund-Lagopoulou 1992: 211). Seega käesoleva magistr töö kontekstis on kood induktiivse uurimise tulemus, mis erineb semiootilises käsitluses kasutatavast koodi mõistest, kus kood tähistab reeglite või konventsioonide süsteemi, mille alusel märgid omandavad tähenduse ning mis on aluseks kodeerimis- ja dekodeerimisprotsessidele (Kull jt, 2022: 190, 507). Loodud koodid kajastavad tegevusi, arusaamu, vastandusi, hinnanguid või muid tähenduslikke aspekte, mis korduvad erinevates intervjuudes, mida intervjuueeritavad ise oluliseks peavad või mis haakub varasema teooria ja kirjandusega (Löfgren 2013). Valitud tsitaadid moodustavad andmepõhja ehk “tähenduste kogumi” [*pool of meaning*] (Marton 1986: 42). Tähenduste kogumi moodustamisel tuleb jätta individuaalsed kontekstid tahaplaanile ja keskenduda tsitaatide sisule (samas, 43). Tsitaatide tõlgendamisel võetakse arvesse kahte konteksti. Esimene kontekst viitab intervjuule, kust tsitaat pärineb (samas). Selle konteksti mõistmine aitab uurijal aru saada, millises olukorras ja miks osaleja midagi ütles. Teine mõõde on tähenduste kogum [*pool of meanings*], mis hõlmab kõiki teistelt informantidelt saadud sarnaseid või seotud tsitaate (samas). Kategooriate loomise tõlgendusprotsessi iseloomustab liikumine nende kahe konteksti vahel. Teisisõnu, kui uues intervjuus ilmnevad varasemates puudunud tähenduslikud erinevused, siis lisatakse uus tulemuste kategooria või korrigeeritakse olemasolevate struktuuri. Uurija naaseb vajadusel algse intervjuu juurde, et kontrollida ja täpsustada oma järeldusi (samas). Tsitaadid grupeeritakse ja järjestatakse ümber seni, kuni moodustuvad selged ja eristatavad tulemuskategooriad. Protsess jätkub kuni kõik intervjuud on

läbitud ning tulemuskategooriate süsteem võimaldab terviklikult kirjeldada osalejate erinevaid arusaamu. Selline iteratiivne lähenemine tagab, et tsitaadid tõlgendatakse viisil, milles säilib nende algne tähendus (samas). Selle kaudu saab uurija analüüsida, kuidas tsitaat suhestub laiemate mustrite ja tähendustega, mis ilmnevad andmestikus tervikuna.

Seejärel valitakse kategooria esindamiseks sobiv märksõna ja seda toetatakse tsitaatidega, mis annavad edasi kategooria sisu. Tsitaadid on vajalikud välisele lugejale, et edastada informantide perspektiive ja samal ajal selgitada kategooriate tähendust (Soysal ja Saruhan 2023: 286).

Kategooriate loomisprotsessi saab kokku võtta järgnevate etappidena:

- 1) Andmekogu loomine
- 2) Üleminek “tähenduste kogumile”
- 3) Konteksti kontroll ehk tõlgendusprotsess algse konteksti ja tähenduste kogumi vahel.
- 4) Kategooriate kujundamine

Antud magistritöös kasutati kvalitatiivse andmeanalüüsi toetamiseks Exceli tabeleid, mis võimaldasid süsteemselt hallata ja töödelda intervjuude tsitaate ning nendega seotud koode. Tabelites kasutati mitmeid tehnilisi võtteid, mis toetasid andmestiku struktureerimist ja tähenduste kogumi kujundamist. Filtreerimisfunktsioonide abil sai kiiresti kuvada kõik tsitaadid, mis olid seotud konkreetsete teemadega; pivot-tabelid andsid võimaluse kvantitatiivselt üle vaadata, kui palju tsitaate koondus eriteemakategooriatesse; tingimusvormingut kasutati visuaalse toe loomiseks, näiteks korduvate teemade esiletõstmiseks. Lisaks võimaldas kommentaaride lisamine lahtritesse märkida täiendavaid selgitusi konkreetsetele kohtadele intervjuudes. Üldistavalt toetas Exceli kasutamine nii kodeerimisprotsessi läbipaistvust kui ka tulemuste korrastatud esitlust.

5.5 Tulemuste ruum

Tulemuste ruum [*outcome space*] on loogiline ja hierarhiline skeem, mis seob kokku uurimuses määratletud tulemuskategooriad; ühtlasi on see fenomenograafilise analüüsi oluline osa, kuna selle kaudu struktureeritakse erinevad kogemused, et mõista, kuidas inimesed tajuvad ja tõlgendavad erinevatel viisidel sama nähtust (Soysal ja Saruhan 2023: 286). Tulemuste ruumis määratletakse kategooriate hierarhilised tasandid, milles kõrgemad tasandid viitavad keerukamatele ja mitmetahulisematele kogemustele, samas kui madalamad tasemed peegeldavad lihtsamaid ja otsesemaid tõlgendusi (sammas). Ilma tulemusruumita oleks keeruline mõista, kuidas erinevad kogemused ja tõlgendused on omavahel seotud ning kuidas need loovad tervikliku pildi uuritavast nähtusest (sammas). Kokkuvõttes võimaldab see loogiliselt ja süstemaatiliselt esitada osalejate tõlgendusi.

6. Tulemused

Andmete saturatsioon, mis viitab kvalitatiivses uurimuses punktile, kus uued andmed enam ei lisa olulist uut teavet uuritava teema kohta (Laherand 2010: 67), saavutati 8 intervjuuga. Juba alates kuuendast intervjuust hakkasid seoses nõukogude pärandiga korduma peamised arusaamad, tõlgendused ja hoiakud. Hilisemad intervjuud ei pakkunud sisuliselt uut informatsiooni ega viinud uute tähenduslike koodide tekkimiseni. Oluline verstapost oli viies intervjuu, mille käigus ilmnis äärmuslikum juhtum ning vastustes kajastus nii nostalgiat nõukogudeaegsete objektide suhtes kui ka selle täielikku puudumist. See võimaldas haarata väärtushinnangulise skaala mõlemad otsad. Kuigi vastused olid temaatiliselt sarnased, erinesid põhjendused – näiteks, miks mingi kogemus oli tähenduslik või kuidas seda meenutati. Neid erinevusi mõjutasid muu hulgas informantide mugavustunne, avatus ja oskus mälestusi sõnastada.

Intervjuudest tuvastati kokku 37 korduvat ja tähenduslikku teemat (vt lisa 1), mille põhjal konstrueeriti 13. kirjelduskategooriaga tähendussüsteem (vt lisa 3). Kirjelduskategooriad peegeldavad vastajate kogemusi, hoiakuid ja tõlgendusi nostalgiaist, mida ajendavad nõukogudeaegsed objektid ning aitavad luua süstemaatilise ülevaate mälestuste, identiteedi, väärtuste ja ajalootunnetuse seostest. Käesoleva magistritöö lisadesse ei ole võimalik lisada intervjuude täistekste, kuna need sisaldavad isikuandmeid ja kontekstuaalseid detaile, mille põhjal võiks informante tuvastada. Vastavalt TÜ isikuandmete töötlemise juhendile ei tohi isikuandmed jääda lõputöö lisadesse. Seetõttu on töös kasutatud vaid temaatiliselt analüüsitud ja konteksti arvestavalt refereeritud katkendeid, mis on esitatud viisil, mis välistab informantide tuvastamise.

Edasises jaotuses esitletakse esmalt koodide kategoriseerimist, mis moodustab aluse kirjelduskategooriate kujunemisele. Seejärel tuuakse tulemused esile kirjeldavas vormis: iga kategooria sisu on selgitatud ja illustreeritud tähenduslike tsitaatidega. Lisaks käsitletakse kategooriate ja alamkategooriate vahelisi seoseid ning selgitatakse, kuidas need asetuvad analüütilisse raamistusse. Eraldi tuuakse välja tähelepanuväärsed erijuhtumid, mille võrdlus teiste osalejate kogemustega võimaldab paremini mõista varieeruvaid nostalgia kogemusi. Üldise ülevaate tarbeks on tulemuste ruum esitatud kokkuvõtliku tabelina (vt Tabel 1).

Nõukogudeaegse pärandi nostalgia mõtestamise tulemuste ruum Eesti 1990ndatel sündinud põlvkonna seas³

Tase	KK- kirjeldavad kategooriad (Descriptive Categories)
Tase 1 (Nostalgia kui mälestuse kirjeldus)	KK-1: Nostalgia seostub positiivsete emotsioonide ja mälestustega. KK-2: Nostalgia esineb igatsusena, äratundmisena, muutuse märkamisena. KK-3: Nostalgia on sensoorselt vallanduv.
Tase 2 (Nõukogude pärandi allikad ja kandjad)	KK-4: Nõukogudeaegsete objektide tähenduslikkus põlvkondlike sidemete kaudu. KK-5: Nõukogudeaegsed objektid kannavad lapsepõlve ja peresuhete kaudu sümbolset väärtust.
Tase 3 (Nostalgia ja identiteet)	KK-6: Nostalgia on seotud lapsepõlve ja identiteedi kujunemisega, moodustades osa isiklikust eluloost. KK-7: Nostalgia kaudu taastoodetakse väärtusi, mis kantakse edasi ka tänapäeva, näiteks läbi laste kasvatamise või kodu kujundamise. KK-8: Nõukogudeaegsed nostalgilised esemed on lapsepõlvest tuttavlikud ja tähenduslikud.
Tase 4 (Nõukogude nostalgia iseloomustus)	KK-9: Nostalgia kaudu konstrueeritakse mitmetahuline pilt nõukogude ajast – esineb nii positiivseid (turvalisus, ühtekuuluvus) kui negatiivseid (vaesus, piirangud) narratiive. KK-10: Nostalgia väljendub sageli kriitilises hoiakus tänapäeva argielu ja selle probleemide suhtes.
Tase 5 (Teadvustamine:refleksiivsus ja interpretatsioon)	KK-11: Nostalgia on emotsionaalset tuge pakkuv subjektiivne konstruktsioon. KK-12: Nostalgia ei ole objektiivne ajalookogemus. KK-13: Nostalgia nähakse kultuurilise nähtusena (nt trendina), mida kujundavad meedia, disain ja ühiskondlikud tähendusloome mehhanismid. Refleksioon aitab mõista, miks teatud objektid või mälestused mõjuvad tugevalt ja kuidas nad suhestuvad laiemasse ühiskondlikku diskursusesse.

Tabel 1. Tulemuste ruum

³Tulemuste ruumi koostamisel on eeskujuks võetud näidistabel Soysal, Y. ja Saruhan, V. artiklist *Thinking and researching phenomenographic: A theoretical and methodological perspective*, lk 287.

6.1 Koodide kategoriseerimine

Nagu varasemalt mainitud, on fenomenograafilise uurimuse eesmärk mõista, kuidas inimesed oma kogemusi erinevalt tõlgendavad ning milliseid tähendusi nad neile omistavad, keskendudes just kogemuste mitmekesisusele ja tähendusloome kontekstuaalsusele. Intervjuutsitaatide analüüsi käigus kujunesid välja esmased tähenduslikud koodid, millest omakorda tuletati kirjelduskategooriad. Kodeerimisel märgiti esile korduvad, uurimisküsimuse seisukohast tähenduslikud arusaamad, mis esitati algselt autonoomsete koodidena. Need koodid peegeldavad osalejate isiklike kogemusi, hinnanguid ja tõlgendusi. Koodide koondnimekiri on tabelitena esitatud töö lisades (vt lisa 1, lisa 2, lisa 3).

Esimene analüüsitasand hõlmab kirjelduskategooriad (KK-1 kuni KK-3), mis koosnevad järgmistest koodidest: nostalgia kui emotsionaalne ja kognitiivne kogemus; nostalgia kui mäletamine; nostalgia kui äratundmisrõõm; heli ja lõhn kui nostalgia stiimulid; nostalgilised mälu paigad ning visuaalne nostalgia. Selles tasandis koondati emotsionaalse kogemuse kirjeldused ühe kategooria alla, kuna nostalgia tunnet kirjeldati erineval viisil: otsese seosena konkreetse minevikusündmusega, üldise mälestusena või äratundmisrõõmuna. Sageli töid vastajad esile, et nostalgiatunnet vallandasid just lõhnad, helid või visuaalsed detailid, nagu fotod.

Teise analüüsitasandi kategooriad (KK-4 ja KK-5) käsitlevad nõukogude pärandi allikaid ja kandjaid. Siin rühmitati järgmised koodid: füüsilised objektid kui nostalgia kandjad; pärandi ja ajaloo huvi; nõukogude aegsete objektide otsimine; sümboolsed ja materiaalsed artefaktid kui nõukogude pärandi representatsioon; vanavanemad kui nostalgia allikas; vanavanemad kui mineviku vahendajad. Oluline eristus ilmnis viimaste vahel: esimene keskendus eluloolisele mäletamisele, teine aga ajaloolise info edastamisele. Nostalgilisi objekte tõlgendati osalejate vastustes mitmel moel, sõltuvalt nende sidemest isikliku perekonnaloost või üldisema nõukogude ajastu kontekstiga. Samuti erines motiiv: kas objekt tähistas isiklikku emotsionaalset mälestust või kandis kultuurilist ja ajaloolist väärtust.

Kolmanda analüüsis tasandi kirjelduskategooriad (KK-6 kuni KK-8) käsitlevad lapsepõlve ja sotsiaalseid praktikaid. Siia kuuluvad koodid nagu jagatud nostalgiline kogemus; lapsepõlv kui nostalgia allikas; põlvkonnaülesed tänavamängud; nõukogude ajastu esteetika; nõukogude aegsete objektide kasutamine igapäevaelus; ajastulise kuuluvuse hägusus. Objektid eksisteerisid lapsepõlve taustal, kuid nende tähendus sõltus konkreetsest kontekstist ja seotusest sündmustega. Kodeerimisel eristati, kas nostalgia tekkis lapsepõlvest endast või sellele hiljem antud tähendusest; kas kogemust jagati teiste põlvkonna liikmetega; kas keskkonna esteetika andis mälule visuaalse ja emotsionaalse raamistuse või kas objektid omandasid tähenduse alles retrospektiivselt.

Neljas tasand (KK-9 ja KK-10) keskendub hinnangutele ja narratiivide tonaalsusele. Siia kuuluvad koodid: positiivsed narratiivid nõukogude ajast; negatiivsed narratiivid nõukogude ajast; mälestuste jagamine sõpradega; nõukogude aja objektide kvaliteedi tajumine ja hindamine, vana tehnoloogia; keskkonnahoid; kriitiline hoiak tänapäeva elustiili suhtes; rollid nõukogude ajal. Koodide loomisel eristati selgelt hinnangulisi hoiakuid ja ajaloo tõlgenduse mustreid. Konteksti täpsustamiseks eristati ka tarbeesemete ja elektroonika käsitlust, kuna nende hindamine põhines erinevatel kriteeriumitel. Nimelt tarbeesemed tähistasid vastupidavust ja praktilisust ja vana tehnoloogia tähistas lihtsust ning sõltumatust. Oluline eristus ilmnes ka soopõhises väärtushinnangus, mille kaudu rõhutati “isetegemise” hääbumist.

Viienda tasandi kirjelduskategooriad (KK-11 kuni KK-13) sidusid nostalgia kaasaegse tähendusloomega. Siia kuuluvad koodid: teadvustamine; traditsioonide säilitamine; vanade asjade kogumine; retrospektiivne ajataju ja minevikukogemuse rekonstrueerimine; trendid. Eraldi toodi välja vahe teadvustamise ja aja kulgemise isikliku tunnetuse vahel.

Järgmises jaotuses esitatakse tulemuste ruum kirjeldaval kujul. See jaotus annab üksikasjaliku ülevaate kirjelduskategooriatest ja juhtumitüüpidest.

6.2 Tulemuste ruum

I Nostalgia kui mälestuse kirjeldus

Esimene tulemuskategooria käsitleb, kuidas informandid kirjeldavad nostalgia isikliku mälestusena. See sisaldab kolme alamkategoriat, mis koondab informantide mineviku kirjelduse laiemasse emotsionaalse ja meelelise kogemuse raamistikku. Kirjelduskategooria näitab, kuidas nostalgia eristub meeldivast mälestusest oma afektiivse laengu poolest. Nimelt hõlmab see kaotusvalu, igatsust ning tekib sageli puudumise märkamisest või äratundmise kaudu. Informandid kirjeldavad nostalgia kui kogemuse kvaliteeti, mitte niivõrd konkreetsete sündmuste põhjal tekkinud mälestust.

1.1 Nostalgia kui soe äratundmisrõõm

See alamkategooria peegeldab informantide üldistavat kirjeldust nostalgiaist kui positiivsest, sageli soojast ja turvalisest emotsioonist, mis seondub tuttava eseme, koha, tegevuse või meelelise kogemusega. Kirjeldused ei pruugi olla seotud mingi konkreetse väärtusega, vaid need tähistavad turvatunnet. Kõige enam kasutatakse nostalgia kirjeldamiseks sõna “soe” :

(1): *Soojad mälestused (...) Minu jaoks nostalgia ei ole kunagi negatiivne.*

(10): *See on mingi tunne, mis tekib, kui sa mõtled mingist minevikust. Ja siis see on selline sooja tunne tavaliselt, et justkui... no mitte päris, et sa tahaksid nagu sinna tagasi jõuda... sellese minevikku.*

Vastustes ilmneb ka nostalgia tunnetuse irratsionaalne ja intuiitivne külg ehk inimene ei pruugi alati mõista, mis täpselt tunde esile kutsub. Nostalgia teket kirjeldatakse ka abstraktselt, mis ei pruugi olla teadlikult seostatav konkreetse mälestusega:

(3): *Võibolla on tõesti just see äratundmise rõõm. Kuigi samas on ka asju, mis tekitavad nostalgia, ilma et saaksid täpselt aru mis see on.*

1.2 Nostalgia ja puudumise märkamine

Teine alamkategooria ilmestab, kuidas nostalgia on seotud muutuse- ja puudumise märkamisega, igatsusega, kaotusvalu ja äratundmisega. Informandid kirjeldavad, kuidas nostalgia teket ajendavad kohad, esemed, tegevused:

(3): *Aga muidu tavaliselt minu puhul tekitavad rohkem nostalgiat tegevused, mida pole tükk aega teinud või vähemalt mitte sarnasel määral.*

(5): *Noh, ikka, ikka, äratundmisrõõm.(...) Aga tead, kui sa ülipikalt ei näe neid tuttavlike asju ja järsku sa näed... Asaa! Vot siis on jälle see üüratu rõõm, et "ai, mulle oli täpselt samasugune"*

(7): *Minu jaoks nostalgia on mineviku igatsustunnet. Enda siis kuidagi identifitseerimine või kaadistamine ruumis läbi mineviku.*

1.3 Lõhn, heli, maitse kui nostalgia stiimulid

Kolmandas alamkategorias tõuseb esile meelte keskne roll. Informantide kirjelduste põhjal ilmneb, et lõhnad, helid ja maitsete toimivad sageli ootamatute päästikutena, mis aktiveerivad minevikumälestused. Nostalgia ilmnemine on sageli kehaliselt või meeleliselt vahendatud, mistõttu mõistetakse nostalgiat eelkõige tunnetusliku kogemusena. Need kirjeldused näitavad, et nostalgia ei ole alati ratsionaalselt põhjendatud, vaid pigem sensoorselt vallanduv ja emotsionaalselt laetud kogemus:

(7): *Ütleme nii, et tülles mingisse majja, ma võin tunda nostalgiat puhtalt, kuna seal kivi, puidu ja selline noh, tolmu hais, mis lõhnab nagu kunagine tuttav lõhn.(...) Mina ütleks, et jah, et kuidagi minu puhul isiklikult see on rohkem meeltepõhine.*

(9): *Nostalgia, minu jaoks on see võib-olla midagi tuttavat minevikust. Tunnet või.. jah pigem tunnet, lõhna, mingid meenutuspidi, see on minu jaoks nostalgia.*

II Nõukogude pärandi allikad ja kandjad

Teine kirjelduskategooria käsitleb nostalgia ilminguid läbi nõukogude pärandiga seotud objektide, esteetika ja perekondlike suhete. Kategooria jaguneb kaheks alamkategoriakaks ja hõlmab liigitatud ning seotud juhtumitüüpe. Mõlemad alamkategoriad näitavad, kuidas perekond, eriti vanavanemad, vahendavad minevikku nii füüsiliste objektide kui jutustatud lugude kaudu, mis loob aluse emotsionaalsele sidemele nõukogude pärandiga. Kogu kategooria näitab, et nõukogude pärandit ei mäletata eeskätt ideoloogiliselt või ajalooliselt, vaid seda

kogetakse läbi igapäevaste esemete ja perekondlike suhete. Nostalgiat ajendavad edasi jutustatud lood, esemete kasutamine ja nende esteetiline äratundmine.

2.1 Perekond kui mineviku vahendaja

See alamkategorია jaguneb kaheks, kuna perekondliku konteksti erinevused mõjutavad oluliselt nostalgia kogemise viisi. Esimeses juhtumitüübis tõid informandid esile, kuidas materiaalsed objektid, kindlad paigad või perekondlikud sündmused aitavad taastada sidet pereliikmetega ning seekaudu loovad nostalgilise mälu pildi. Teine juhtumitüüp kirjeldab tõlgendust sellest, kuidas lähedaste lood on tähenduslikud ja seekaudu loonud sideme minevikuga.

2.1.1 Vanavanemad kui nostalgia vahendaja

Perekond, eriti vanavanemad, toimivad oluliste mineviku vahendajatena. Nende kaudu jõuab minevik tänapäeva nii jutustatud mälestustena kui ka esemeliste objektidena. Informandid seostavad nõukogude aja nostalgilisi tundeid sageli vanavanemate kodu, harjumuste, lõhnade ja rituaalidega, mida tajutakse tähenduslikena. Informantide mälestused ilmestavad, kuidas perekondliku kuuluvuse ja materiaalse kultuuri kaudu konstrueeritakse emotsionaalne side nõukogude ajaga. Näiteks informant (4) seostas vanaemat nõukogude põlvkonnaga:

(4): Mul oli vanavanaema juures, ma ei käinud väga tihti tal külas, aga tema juures olid alati, ma ei tea, kas ma seletan õigesti, aga sellised svammi materjalist karud või sellised kaisukad. (...) Ja siis see tekitas minu jaoks alati sellist kuidagi seotust nõukogude ajaga, kuigi mul endal otsest kogemust selle ajaga ei ole.(...) Kuidagi tekkis tema ja see svammi-mänguasjaga tekkis selline suhestuvus.

Informandid (9) ja (10) toovad esile, kuidas vanavanemate igapäevased tarbeesemed on kujundanud ka nende maitseotsustust ja sisustuse valikuid:

(9): Nostalgias rääkides, mis just nõudega seoses, mulle õudsalt meeldivad need punase valge täpilised nõud, vaata nagu vanasti olid. (...) Aga ma kogun just selliseid punase-valge-täpilisi-asju. (...) Ma arvan, et see tuli ka vanema kodust, sest tal olid need nõud.

(10): Kindlasti hakkab mõtlema rohkem nendest asjadest, mis vanematel ja vanavanematel olid, ja siis kuidagi mingi soojuse tekitamiseks kodus äkki. Mõnda asja,

mida ma pole varem vaadelnud kui ühte minu sisekujunduse osa, siis ma hakkas ümber mõtlema nüüd vaikselt, näiteks vaip.

2.1.2 Vanemad ja vanavanemad kui mineviku vahendajad

Lisaks esemeliste objektidele ja ruumidele tõusevad informantide kogemustes esile pereliikmed, eeskätt vanemad ja vanavanemad, kui olulised mineviku vahendajad. Nende kaudu jõuavad noorema põlvkonna teadvusse jutustatud lood, isiklikud mälestused ja põlvkondlikud kogemused, mis kujundavad arusaamu nõukogude ajast. Ehkki uuritav põlvkond ei ole seda aega ise läbi elanud, võimaldab perekondlik suuline pärimus luua emotsionaalseid ja kultuurilisi seoseid minevikuga. Pereliikmetelt edasi antud teadmised ja tunded mineviku suhtes luuakse igapäevaste vestluste ja jagatud kogemuste kaudu. Näiteks informant (6) kirjeldas seda järgmiselt:

(6): Eks vanemad ole ka jaganud, aga vanaema rääkis mulle ka ikkagi. Vanaemal olid jällegi oma korda veel vanemad mälestused, kuidas tol ajal kõik asjad olid. Ema on vist kõige rohkem pigem rääkinud, et kuidas ja mismoodi oli.

2.2 Materiaalsed objektid ja artefaktid

Teine alamkategoria keskendub nõukogudeaegsete esemete tähendusele ning nende teadlikule otsimisele ja tõlgendamisele. Materiaalsete objektide kaudu avalduv nostalgia paljastab, kuidas esemelised mälu kandjad vahendavad ja hoiavad elus isiklike ning kollektiivseid mälestusi. Alamkategoria hõlmab kolme juhtumitüüpi: informandid, kes otsivad teadlikult nõukogudeaegseid objekte; informandid, kes loetlevad esemeid, mis neis nostalgiat esile kutsuvad; informandid, kelle jaoks esemed on tugevalt seotud perekonnaga.

2.2.1 Nõukogude aegsete objektide otsimine

Mitu informanti kirjeldasid aktiivset huvi nõukogude ajast pärit esemete otsimise vastu. Üldiselt otsiti neid kas kirbuturgudelt, vanavara poodidest või interneti vahendusel. Peamine motiiv ei olnud üksnes praktiline, vaid soov taastada või säilitada mälestusi ning rekonstrueerida isiklik või perekondlik side minevikuga. Kokku mainis kaheksa informanti kümnest, et on teadlikult otsinud või kogunud nõukogudeaegseid esemeid.

(1): *Jaa, ma otsin just spetsiifilisi asju. Nõusid, nuge, kahvleid, küünlajalgu, võitose, raamatuid.*

(3): *Mõnesmõttes, kui ma vaatan neid vanu Mustamäe pilte nõukogude ajast, siis ka vist otsin omamoodi nostalgiat, kuigi rohkem ütleks, et vaatan huvist, kuidas see kõik välja nägi sel hetkel. Eriti kuna sellist tunnet on just siis, kui vaatan pilte Mustamäest ning mitte Õismäest või Lasnamäest.*

2.2.2 Nõukogude aja objektid kui nostalgia allikad

Informantide vastustest ilmnes, et nõukogudeaegsed esemed võivad tekitada tugevat nostalgiat ka neil, kes nõukogude aega ise ei ole kogenud. Mitmed kirjeldatud objektid kordusid, mis viitab ühisele mälule. Viis informanti nimetasid seksioonkappe ja paneelmaju kui nostalgiat esilekutsuvatena. Neli korda mainiti Norma punaseid valgete täppidega kuivainepurke ning sama palju viidati nõukogudeaegsetele polümeermänguasjadele, sh olümpiamaskott Mišale. Korduvalt mainiti veel vurre, lauanõusid, vanu raamatuid, ühistransporti, uunikum autosid. Nimetati ka vahvlikupsetajat, söögiriistu, Singeri õmblusmasinat, seina- ja põrandavaipa ning Nõukogude Liidu ordeneid. Informandid seostasid neid esemeid lapseõlve, vanavanemate, kodusoojuse, tuttavlikkuse ja turvatundega.

(2): *Kõige paremini meenutab mulle vanaema kapp. Ta oligi nõukogude ajast(...) Iga kord kui ma seda kappi näen kuskil, siis minu jaoks on see nostalgia.*

(3): *Mõningate puhul on raske muidugi öelda, kas see just meenutab nõukogude aega või asju, mis tekkisid nõukogude ajaga, näiteks need paneelmajad. Et kui näiteks sai Berliinis käidud ja nähes sellised maju, siis tekitas kodutunnet.*

(9): *Aga võib-olla see suur seksioonkapp, et nagu vanasti need tervet seina katsid, need pruunid seksioonkapid. Et neid on alati nostalgiline näha. Need olid tavaliselt kõigis kodudes olemas tollel ajal.*

2.2.3 Sümboolsed ja materiaalsed artefaktid kui nõukogude pärandi representatsioon

Kolmandas juhtumitüübis ilmneb, kuidas nõukogudeaegsed esemed kannavad informantide jaoks sümboolset väärtust, olles tihedalt seotud isiklike ja perekondlike mälestustega.

(9): *Ma arvan, nad (nõukogude aegsed esemed) on olulised sellepärast, et nad olid olulised meie jaoks olulistele inimestele sel hetkel.*

Informandid kirjeldavad sageli, et mõni ese kuulus nende vanavanematele või on olnud kasutusel lapsepõlvkodus, mistõttu seostatakse neid objektide kaudu ka konkreetset ajastut. Näiteks informant (6) meenutab lapsepõlves mängitud mänguasja, mille kaudu luuakse tähenduslik side mitme põlvkonna vahel:

(6): *Noh, jah... põhimõtteliselt võib nii öelda, aga need on ju ikkagi olnud vanavanemate lapsepõlvest ka. Sellel ikkagi oli väärtus.(...) Ikka oli see, et see sama mänguasi, millega su vanaema mängis, millegi su ema mängis. Minu puhul isegi millega mu 10 aastat vanem õde mängis, siis mina sain mängida. See oli kuidagi siuke eriline, et seda ikkagi kanti edasi. Sealt ei saagi ju tulla väga kurba mälestust, et ikka kõik oli pigem positiivne.*

Esemete tähendus võib avaneda ka visuaalse äratundmise kaudu, näiteks fotodelt või keskkonnast tuttavate detailide nägemisest. Informant (3) toob välja, kuidas fotod ja linnapildi muutumine mõjutavad tema ajaloolist taju:

(3): *Ja võibolla vaadates neid vanu pilte, mõjutavad seda, kui ma näen midagi, mis meenutab sarnast piltidel nähtuga. Siis ka tekitab nõukogude aega. Ja võibolla see ka omamoodi seotud lapsepõlvega. (...) Et kui päriselus kohata sarnast kohta, siis tekitaks sellist nõukogude aja tunnet.*

III Nostalgia ja identiteedi konstrueerimine

Kolmas kirjelduskategooria hõlmab nostalgia suhestumist isikliku kogemuse, põlvkondlike praktikate ning kultuurilise kuuluvusega. Kategooria jaguneb neljaks alamkategooriaks, mis avavad nostalgia ja identiteedi vahelisi seoseid erinevate vaatepunktide kaudu. Nostalgia ilmneb informantide jutustustes eelkõige lapsepõlve kaudu, seda nähakse isikliku identiteedi kujunemise lähtepunktina. Kõik vastajad sidusid nostalgilised tunded lapsepõlvega ja selle möödumisega. Nostalgia ei avaldu idealiseeritud mineviku mälestusena, vaid toimib aktiivse identiteediloome vahendina, mille kaudu inimene suhestub oma mineviku ja olevikuga ning positsioneerib end ajas. Perekond, lapsepõlve mängud ja esemed moodustavad omavahelise tähendusvõrgustiku, mis hoiab mineviku relevantsena, näiteks läbi lapsevanemaks olemise või kodu sisustamise

praktikate. Nostalgia kaudu taastoodetakse väärtusi ja tundeid, mis kinnistavad ka põlvkondlikku järjepidevust.

3.1 Lapsepõlve kaudu konstrueeritud nostalgia

Lapsepõlv on informantide jaoks keskne periood, millega nostalgia kõige tihedamalt haakub. Nostalgia väljendub tagasivaatava ja igatseva tundenäna, mis seostub lapsepõlve kui kadunud ja pöördumatu ajaga. Lapsepõlv meenub kui turvaline ja tähenduslik aeg, mille möödumine tekitab igatsust.

(5): *Ma arvan, et see on mingid tunded ja mingid mälestused, mis on seotud lapsepõlvega. Minu lapsepõlvega.*

(6): *Võimalik, et ikkagi see varajane lapsepõlv. Kuigi ütleks, et nooruspõlves oli huvitavamaid seikluseid võib-olla ka. Aga varajases lapsepõlves oli teatud need lõhnad.*

3.2 Nostalgia ja lapsepõlve taaselustamine

Tänavamängud kujunevad sillaks erinevate põlvkondade vahel. Mitmed informandid on õpetanud oma lastele samu mängu, mida nad ise lapsepõlves mängisid ning seeläbi taaselustanud oma lapsepõlve.

(2): *Siis samamoodi nostalgiline tegevus, mis ma tegin oli keksumäng. Ma oma lastega mängin keksu, ma õpetan neile neid mängu. Ma õpetan neile kummikeksu, ukakas, kivikuju. Ma ei tea, kuidas tänapäeval neid kutsutakse.*

(5): *Igasugused, noh, tänapäeval näeb seda vähe, igasugused need mingid õuemängud (...) eks oma lapsele õpetada seda, et nagu kuidas käib mingid keksumäng või mingid ukakat ja mädamuna ja sellised mängud või see mingi "haned, luiget, tulge koju", et need tekitavad seda nostalgiat, sest meil oli see täiesti tavapärane, et me nagu peale koolipäeva jooksime õue mängima, et see tekitab.*

3.3 Ajastulise kuuluvuse hägusus

Informandid kirjeldavad, kuidas nende nostalgia on kujunenud läbi esemeliste kogemuste ja perekondlike suhete ning seega nostalgiatunne võib tekkida ka ilma otsese ajaloolise kogemusega. Informantide kirjeldusest ilmneb, et nõukogude ajast pärit objektid olid

igapäevaelus lihtsalt olemas, kuid nende seos konkreetse ajastuga muutus selgeks alles hiljem. Seeläbi on kujunenud side ka perioodiga, mida küll ise ei ole kogetud, kuid mille sümbolid ja esemed on tuttavad ja tähenduslikud.

(10): *Ma ei... noh, kuna mina ei elanud nõukogude ajal, siis ma lapsena ei teadnud, mis on nõukogude ajast või mis on nagu peale iseseisvumist tekkinud. Ühesõnaga, et see mulle lapsena see eristust kuidagi ei käinud, et lihtsalt mul on nagu erinevad esemed, mis ma vaatlesin nagu oma kasvamise ajal ja siis kuidagi puutusin kokku nendega. Ja siis ainult nagu läbi, pigem läbi isiklike sellised suhteid asjadega, mul on nostalgiatunne arenenud.*

(8): *No jaa, vanaema ja vanaisa tead... Tahad või ei taha, siis olid lihtsalt veneaegsed asjad.*

Informandilt (4) paluti meenutada, kas ta on otsinud või soetanud endale esemeid nõukogude ajast, kuid tal tekkis kahtlus, kuhu ajastusse ese kuulub. See näitab, et nostalgia ei põhine täpsel ajaloolisel teadmisel, vaid pigem isiklikul suhestumisel esemega.

(4): *Ma ei ole kindel, kas see on nõukaaegne masin, aga me teeme meil kodus kunagi oli selline tuhksuhkrumasin, see oli nagu pikk suhteliselt ja siis sa vajutasid sinna peale ja see tegi reaalselt tuhksuhkrut.⁴*

3.3.1 Nõukogude objektid argipäevas

Informandid kirjeldavad, kuidas nõukogudeaegseid esemeid leidub ka tänapäevases kodus keskkonnas, praktilised ja enesestmõistetavad objektid. Nende äratundmine sõltub eelnevast kontaktist. Näiteks informant (6) tuvastab nõukogudeaegseid esemeid seeläbi, et ta on neid näinud oma vanavanaema kodus.

(6): *Olen näinud, et tekikotid või padjapüürid või linad isegi, täpselt samasugused. Lähed kellelegi külla, et need asjad on ikka jube vastupidavad. Need olid isegi minu vanavanaemal täpselt samasugused. Ja peavad vastu. Ja seda on nii tore alati näha, kui keegi ikka veel kasutab selle aja asju... et see on armas.*

⁴ Selgus, et informant rääkis nõukogude aegsest kohviveskist. Tuvastasime informandiga eseme pärast intervjuud.

3.4 Seotus nõukogude ajaga

Osa informante seostasid oma lapsepõlve nõukogude aja hiliste mõjude või üleminekuajaga. Selgus, et paljude jaoks on ajajoon hägune, sest kuigi nad ei ole sündinud Nõukogude Liidu ajal, on see olnud nende varajase keskkonna nähtamatu osa. Selleks on näiteks nõukogudeaegne arhitektuur, esemed majapidamises, kodune meeleolu või vanemate ja vanavanemate jutustused. Nõukogude pärand oli paljude jaoks niivõrd igapäevane, et selle olemasolu ei teadvustatudki eraldiseisva ajastu markerina, see oli enesestmõistetav osa lapsepõlvest.

Näiteks informandid (1) ja (2) kirjeldavad, kuidas nõukogude pärand oli tajutav mitte faktina, vaid meeleoluna, mis kujundas lapsepõlve üldist tunnetuslikku tausta.

(1): *Aga need on mu enda mälestused, sest minu lapsepõlv oli nõukogude järelkaja.*

(2): *Ja siis teatud esemega nagu, tuleb meelde see nõukogude aeg.(...) Kui ma iga kord kusagil punast telliskivi näen, see meenutab mulle nõukogude aega. Sellel ajal kui mina elasin, ja kahekordsed puidust majad on ka väga nostalgilised. Kui ma näen neid kuskil, siis tekib kohe rahulolu tunne nagu oleksin kodus.*

Informant (3) kirjeldab vahendatud nostalgiat:

(3): *Nagu näidete puhul sai toodud, siis ütleks et see kõik on ikka mõjutatud läbi pereliikmete, meedia ja kultuuri ning mitte nii väga selle suhtes, et oleks ise sel hetkel elanud. Nii et siinkohal on see teiste lugudest ja kujutistest aga osa on sellist, mis on just isiklikku. Mida olen kogunud läbi nii, nagu elakski nõukogude ajal.*

IV Nõukogude nostalgia iseloomustus

Neljas kirjelduskategooria keskendub sellele, kuidas 1990ndatel sündinud põlvkond konstrueerib ettekujutust nõukogude ajast, tuginedes isiklikele kogemustele, perekondlikele lugudele ning kuuldelistele narratiividele. Nõukogude nostalgia ei väljendu pelgalt idealiseeritud mälopildina, vaid põimub kriitilise hoiakuga kaasaegse ühiskonna suhtes. Kategooria jaguneb kaheks alamkategooriaks, mis loovad omavahel seotud, kuid eristatava tähendusstruktuuri: 4.1 keskendub sellele, kuidas nõukogude aega kirjeldatakse nii positiivsete kui ka negatiivsete narratiivide kaudu; 4.2 kirjeldab nostalgia seost kriitilise suhtumisega kaasaja elustiili ja väärtuste suhtes.

4.1 Nõukogude mineviku kirjeldus

Selles alamkategoorias avalduvad kahe juhtumitüübi kaudu vastandlikud narratiivid. Kuna põlvkond on sündinud pärast Nõukogude Liidu lagunemist, siis isiklikku kogemust asendavad kuuldelised ja perekondlikud allikad.

4.1.1 Positiivsed narratiivid nõukogude ajast

Mitmed informandid tõid esile nõukogude aja positiivseid külgi, nagu turvatunne, aeglus, kindlad rutiinid või esemeid ümbritsev väärtusruum. Samas teadvustati, et positiivne mälu puudutab pigem üksikuid kogemusi, mitte ajastut tervikuna.

(1): *Nõukaajal oli tegelikult see, et kõik asjad olid igavesed.*

(2): *No lihtsus. Ma arvan lihtsus, kõik ei olnud nii keerukas. Sa ei pidanud mõtlema nii palju iga tegevuse peale.*

4.1.2 Negatiivsed narratiivid nõukogude ajast

Mitmed informandid sidusid nõukogude aja mälestused keeruliste ja valulike teemadega, nagu majanduslik nappus, isikuvabaduse piiramine ja perekondlikud traumad – näiteks küüditamine, sõda ja tuumakatastroofi tagajärjed. Kuigi nõukogudeaegsetel esemetel võib olla emotsionaalne väärtus, on samal ajal selgelt tajutav teadlikkus selle ajastu varjukülgedest. Informantide vastustes kerkib esile kaheplaaneline tunnetus: ühelt poolt nostalgiaga seotud igapäeva elu tuttavlikkus, teisalt selge kriitika režiimi vastu. See viitab süsteemi ja igapäeva elu lahususele,

kus inimesed suudavad meenutada igapäevaelu rutiini või harjumusi soojusega, samal ajal selgelt distantseerudes poliitilisest režiimist.

(1): *Vanasti oli see. Mis mulle tundub nõukogudega seotud – sul ei ole valikut, kõik on riigi oma, sul ei ole eraomandit.(...) Noh, ei ole kehv, kuigi ma ei tahaks nõukogude aega. (...) Ma ei taha mõeldagi, sest mu vanavanaema küüditati.(...) Nõukogude ajast oligi see, et see oli valus ja jube ja kohutav ja ebaõiglane.*

(4): *Rääkis (vanaema), kuidas peale seda, kui Tšernobõl oli, siis saadeti meesterahvaid sinna suhteliselt lähedale sellega tegelema. Saadeti minu vanaisa ka ja peale seda ta oli haiglas vist kaks kuud või kolm kuud, sest et ta sai nii palju kiiritust ja see ikkagi hakkab tervisele ja tal oli minu meelest tänu sellele kiiritusele...*

(6): *Noh, et nende ajal ei olnud kõike saada ja kui isegi oli midagi saada, siis ikkagi osteti kohe ja hulgem.(...) Minu aja inimestel ilmselt on ikkagi, see on see vahepealne kogemus, et meil ei ole seda päris hirmsat aega.*

(7): *No ütleme nii, et kas või kui ma võtan nüüd oma perekonna lugusid või nii, siis noh, vanavanaema rääkis, kuidas ta seal blokaadi üle elas; vanavanaisa rääkis, kuidas ta sõjas oli seal Berliinis; ema-isa rääkisid siis, kuidas neil oli keeruline; vanaema rääkis, kuidas neil oli keeruline ja lihtsalt oligi see asja argument, et noh, vähemalt oli mingi kindlus.*

4.2 Nostalgia ja kriitiline hoiak tänapäeva suhtes

Teine alamkategooria kirjeldab, kuidas nostalgiat kasutatakse kaasaegse eluviisi kriitikaks. Nõukogude aeg esindab retrospektiivselt selliseid väärtusi nagu aeglus, privaatsus ja kestvus, mis vastanduvad informantide kaasaja kirjeldusele ehk kiirusele, stressile, privaatsuse puudumisele ja tarbimisühiskonnale.

4.2.1 Kriitiline hoiak kaasaja väärtuste ja elustiili suhtes

Informandid väljendasid selget tüdimust tänapäeva elu fragmentaarsusest ja pinnapealsusest. Esile kerkis igatsus lihtsama, stabiilsema ja vähem tehnoloogiapõhise elu järele. Nostalgia ei väljendu siin niivõrd ajastu kui sellise idealiseerimises, vaid mineviku eluviisi ja väärtuste hindamises, näiteks esemete parandamine, perega koos olemine ja füüsiline kohalolu.

(1): *Tänapäeval tahavad kõik minna poodi ja osta uusi asju, aga mina lähen vanavanaema kappi ja võtan vana lapiteki ja see on väga äge. Ma ei taha uusi asju. Enamik inimesi tahavad tagasi eluviisidesse, mis olid vanasti.(...) Praegust me elame tegelikult täiesti raiskavalt. Me ei absoluutselt ei võta aega, et putitada asju, vaid lähme IKEAst ja ostame uue. (...) Praegust keegi ei oska midagi ise teha. (...)Tänapäeval on see, et kõik eeldavad, et riik teeb.*

(2): *Mugavamaks on elu läinud, aga mugavuse arvelt oleme vabadust kaotanud, sellega, et oleme sunnitud seda telefoni kaasas kandma.*

(6): *Sugulaste sünnipäevad, siis ju peeti pigem rohkem. Praegusel ajal mulle tundub pigem ei tehta niimoodi. (...) Siis asju hoiti rohkem, et asjadel oli nagu mingisugune tähendus ikkagi taga.(...)Sa näed kogu aeg, isegi kui on vaba päev, oma töö probleeme ja kooliga seotud meilid tulevad kõik. Kogu aeg on pinge, pinge, pinge, kõigil on kiire, nii palju on teha. Aga sel ajal, siis oli ainult see lauatelefon. (...) Kõik oli lihtsam, ma räägin. Pea sai puhata.*

(10): *Aga mulle kindlasti tundub, et tänapäeva ajast on palju rohkem ärevust ja kõik on läbipaistvam ja kõik on kiirem; ja sa ei saa kusagilt seda varjupaika sellest kiirusest leida.*

4.2.2 Keskkonnahoid

Lisaks esteetilisele ja emotsionaalsele väärtusele seostati nõukogudeaegseid esemeid ka keskkonnateadliku hoiakuga. Informandid käsitlesid neid esemeid kui vastukaalu tänapäevasele ületarbimisele ja ühekordsusele, rõhutades nende taaskasutatavust, kestvust ja lihtsust. Nõukogude ajast pärit asjade kasutamine ja kogumine on seeläbi mitte ainult nostalgia ajendatud, vaid ka teadlik valik ökoloogilise jalajälje vähendamiseks. Vastustest selgus, et säästlikkust, korduvkasutust ja isetegemist esindavad praktikaid peetakse oluliseks.

(1): *Materjalid, pakendites- suhkur, jahu, sool- kõik oli paberkotis. Keegi ei pannud sulle plastmassist, kilest pakendisse toitu. Kõik toidud olid taaskasutatavas materjalides. Samas olid kõik head materjalid.(...) Ütlesin vanaemale, et on vaja homseks mingit asja. Vanaema tegi või otsis kapist. Ja mina olen ka teinud oma lastele taaskasutatud materjalidest. Mitte see, et ma lähen poodi ja ostan. See tuleb ka kõik nõukast.*

(10): *Näiteks ma ostsin kabemängu, mis olid vist ka nõukaajast, plastik-väikses pakikeses. Miks...noh üks asja on see, et sa ei tekita justkui oma ostuga uusi asju juurde maailma, selline keskkonnasõbralik otsust. See on üks asi, teine asi on see, et see asi on vanem kui mina. Kui ma ostaks mingi tavalise kabe, siis lihtsalt oleks kabe, aga see, et mul on selline olemas, kuidagi omamoodi ajalugu asja sees on olemas.*

V Teadvustamine: refleksiivsus ja interpretatsioon

Teadvustamise tasand (tase 5) väljendab informantide refleksiivset arusaama nostalgiast, mis on seotud nõukogudeaegsete objektidega. Selles etapis teadvustavad informandid, et nende nostalgia ei ole seotud pelgalt objektiivse ajaloolise reaalsusega, vaid on emotsionaalselt laetud ja subjektiivselt kujundatud kogemus. See on tasand, kus mälestusi hinnatakse kriitiliselt ning mõistetakse nende allikate mitmekihilisust ja konteksti. Selles etapis sõnastatakse teadlikult, et nostalgia ei kajasta objektiivset ajalugu, vaid on emotsionaalne ja valikuline konstruktsioon; lapsepõlv ei olnud tingimata turvalisem, kuid mälestused loovad illusiooni turvatundest; nõukogude nostalgia ei ole üksnes isiklik kogemus, vaid kultuuriline nähtus ja trend. Teadvustamiseni jõuti hetkedel, kui informantidelt küsiti, miks just teatud nõukogudeaegsed objektid on neile olulised või miks nad on neid objekte otsinud. Sellistes vestluse momentides toimus refleksioon ja tõlgendus, mis võimaldas neil oma kogemusi tähenduslikult mõtestada.

5.1 Teadvustamine

Kui kolmandal tasandil kirjeldati, kuidas nostalgia on seotud lapsepõlve ja igapäevaeasemete kaudu kogetud stabiilsusega, siis viiendal tasandil tõlgendavad informandid seda seost. Nad mõistavad, et lapsepõlves kogetud hetked tundusid turvalisemad ja muretumad, mispärast seostatakse neid emotsionaalse toe ja stabiilsusega ka täiskasvanueas. Nostalgia nõukogudeaegsete objektide vastu ei tulene pelgalt mälestustest, vaid sisemisest vajadusest turvatunde ja lihtsuse järele.

(8): *Aga jaa, paar aastat tagasi see nostalgia tunne... võibolla mul oli elus puudus lihtsalt positiivsest emotsioonidest. Ja see kuidagi ise tuli, et ma hakkasin selle suvila peale mõtlema ja siis hakkasin tekkis see soov, et äkki ma saan seda kuidagi kas või näha kuidagi.*

(9): *Noh, pigem seal ei ole, see ei olegi nagu esemetes või asjades, või pigem võib-olla nendes hetkedes. Et lapsena on kõik elu turvalisem. Kui sa saad suureks, siis pead ise hakkama saama.*

5.2 Retrospektiivne ajataju ja minevikukogemuse rekonstrueerimine

Retrospektiivne ajataju näitab, kuidas minevik ei tule tagasi faktidena, vaid tähendusliku ja tunnetusliku narratiivina, mida inimene tagantjärele konstrueerib. Informandid teadvustavad, et nostalgia põhineb emotsionaalsel mäletamisel, mitte kronoloogilisel täpsusel.

(10): *Võib-olla kuidagi sellistes väga kiiretel aegadel need vanad asjad pakuvad rahulikkust või midagi sarnast, siis sa tead kindlasti, et sellised asjad olid olemas ja see toimis hästi. Ja võib-olla sellega koos käib see tunne, et vanasti kõik olid parem ja siis täiskasvanuks saamisega selline konformism ikkagi tuleb, kuigi ei tahaks, et ta võidaks minust üle.*

Järgnev katkend illustreerib, kuidas nostalgia ja minevikukogemus ei teki ainult reaalsest mälestusest, vaid ka meedia, ühiste tegevuste ja peresuhete kaudu vahendatud kogemustest. Informant teadvustab, kuidas mineviku representatsioonid ja perekondlikud ühistegevused põimuvad.

(4): *Võibolla sellepärast ka, et mul kunagi lapsepõlve jällegi vanemad vaatasid hästi palju sellist sarja nagu "ENSV". Ja sellel oli hästi tihti ja oli nagu, räägiti sellest ajast ja olid ka need samad maitseainepurgid ja ma mäletan, et minu enda jaoks oli hästi tähtis asi vaadata nendega koos õhtuti seda sarja.*

5.3 Tänapäeva trendid

Informandid märkavad ja reflekteerivad ka, kuidas nõukogude nostalgia on muutunud kaubanduslikuks nähtuseks ja trendiks. Möödunud ajastutega seotud esemed, kujundid ja esteetika on taas populaarsust kogumas. Nende mõistmiste kaudu tõuseb esile, et nostalgia ei ole pelgalt individuaalne tunne, vaid ka osa laiemast kultuurilisest konstruktsioonist, mida mõjutavad nii meedia kui tarbimiskultuur.

(4): *Ja kui me räägime nüüd näiteks nendest maitseainepurkides, siis kuigi need on tänapäeval tulnud üha rohkem ma ütleks, et moodi ja just seda nagu disaini maitseainepurgid, siis kuidagi see on olnud nii kodune.*

(6): *Aga arvestades seda, kuidas see vanaaja mood on praegu tulnud tagasi, siis natukene isegi kahetsen, et meil nii palju asjus oli ära visatud, ära kolides. Et nüüd on ju nendel asjadel väärtus palju kõrgemaks muutunud ajaga.*

Uurimuses tuli välja, et meedia ja digiplatvormid aitavad inimestel nostalgia kogeda, kasutades selleks pilte, helisid ja videoid. Sotsiaalmeedia platvormidel ja erinevates veebikogukondades esitatakse nostalgilisi objekte näiteks visuaalse kollaažina, kus võrreldakse vanu ja uusi linnavaateid või taaselustatakse möödunud aegade esteetikat. Samas mitte kõik vastuvõtjad ei samastu selle pakutud kujutlusega. Siiski viitab nende nähtuste olemasolu sellele, et nostalgia kujundatakse ja levitatakse digitaalses kogukonnas.

(8): *Kui ma näiteks, siin on uus mood internetis, postitavad vanu pilte Tallinnast ja tänapäeva piltidega kõrvuti, siis see ei kutsu mul mingit nostalgia esile.*

Muusikavideotes ja artistide imago loomes, kasutatakse samuti nõukogudeaegse esteetika ja sümbolite ümbertöötlemist. Näiteks mainib üks informant:

(10): *Kindlasti, see (vaip) on üks selline nostalgia sümbol ma ütleks, kultuuriliselt suuremalt. Et isegi, et selle nostalgia üle mängitakse kultuuris ka päris palju. Ma mõtlen, et on mingi Tommy Cash, kui ta alustas seda oma karjääri, siis tema klippidest oli seda näha näiteks, noh, sellist selliste märkide ümbertöötlemist või mingilegi sellist.*

6.3 Erijuhtumid

Käesolevas töös aitavad tähelepanuväärsed erijuhtumid avardada arusaama sellest, kuidas nostalgia kujunemine sõltub sotsiaalsest kontekstist. Töö lähte oletused põhinevad arusaamal, et põlvkonnaülene nostalgia kujuneb eelkõige vahendatud narratiivide ja nende emotsionaalse tonaalsuse kaudu. Samuti eeldatakse, et nostalgia on tugevam nende noorte seas, kelle peres on minevikku tõlgendatud positiivsete ja väärtuspõhiste tähenduste kaudu. Alljärgnevad juhtumid toetavad analüüsi tõlgendusi – näiteks kui puudub peresisene narratiivne järjepidevus või kui informant läheneb nostalgia tunnetusele teadlikult, kriitiliselt ja analüütiliselt. Järgnevad erijuhtumid ei lükka oletusi ümber, vaid aitavad neid nüansseerida.

Tähelepanuväärne erijuhtum: nostalgia puudumine seoses katkestustega perekondlikus mälus

5. informant eristub teistest selle poolest, et tal puudus nostalgia nõukogude aegsete objektide suhtes. Perekonnas ei ole toimunud suulist mälu pärandi vahendamist ega traditsioonide kujundamist, mis oleks loonud emotsionaalset suhet minevikuga. Informant kirjeldab, et vanaisa on surnud, vanaema ei ole täitnud „vanaema“ rolli ning vanemad elavad oma eraldiseisvat elu. Peresisesed kohtumised on pigem juhuslikud ega kannu endas korduvust või sümboolset väärtust.

Kuna vanemad ja vanavanemad ei ole jaganud isiklikke lugusid ega kogemusi nõukogude ajast, ei ole informandil kujunenud tähenduslikku ega emotsionaalset suhet selle ajaperioodiga ega selle esemetega. Nostalgia, mis sageli tekib kuuldu või jagatud kogemuste kaudu, ei saa sellises kontekstis tekkida. Seetõttu on informandi esmaseks kultuuriliseks raamistikuks tänapäevane maailm, millesse ta suhestub pigem kaasaja väärtuste ja trendide kaudu. Nõukogude pärand jääb tema jaoks kaugeks, lahti seletamata. Hoolimata tähendusliku seose puudumisest on informandil olnud kontakt nõukogudeaegsete mänguasjadega, näiteks poroloonist mänguasjadega ja nõukogudeaegsete nukkudega. Need objektid on küll edasi antud, ent nendega ei kaasne tugevat emotsionaalset sidet ega tunnetuslikku väärtust. Informant tunnistab, et ta ei ole ise tundnud nende esemete vastu huvi ega ole ka oma lastele soovi tundnud neid edasi anda.

See juhtum illustreerib, kuidas nostalgia teke sõltub mitte üksnes materiaalsest mälest (nt

objektid), vaid eelkõige emotsionaalsest ja narratiivsest järjepidevusest. Kui see lüli perekonnas puudub, võib inimene suhestuda minevikku distantsest, isegi kui tal on olnud kokkupuude nõukogudeaegsete esemete või sümbolitega.

Tähelepanuväärne erijuhtum II: teadvustatud suhe nostalgia

7. informandi eripära seisneb teadlikkuses nostalgia fenomenist kui kultuurilisest ja psühholoogilisest nähtusest. Lisaks nostalgia tunnetuslikule kirjeldusele, käsitleb ta seda ka kriitiliselt ja analüütiliselt. Informant on ise lugenud kirjandust nostalgiaist ja pööranud tähelepanu nii sellele, kuidas teised inimesed seda kogevad, kui ka omaenda emotsioonide ja reaktsioonide tekkemehhanismidele. Ta oskab eristada isiklikku tunnet kultuuriliselt vahendatud nostalgiaist ning väljendab kriitilist suhtumist olukordadesse, kus inimesed tunnevad nostalgiaist ajastu vastu, mida nad ise tegelikult ei ole kogenud.

Informant külastab vanavarapoode ja ostab nõukogudeaegseid esemeid, kuid tema suhe nende objektidega on eelkõige pragmaatiline. Kontakt nõukogude esemelise maailmaga on tal tekkinud peamiselt perekondlike sidemete kaudu – talle on neid esemeid tutvustatud ja kingitud. Samas väärtustab ta neid ennekõike funktsionaalsuse ja kvaliteedi alusel, mitte tingimata sümbolise tähenduse kaudu.

7. Arutelu

Käesoleva uurimistöö eesmärk on uurida, millisel viisil suhestub Eestis 1990. aastatel sündinud põlvkond nõukogudeaegsete mälu kandjatega ning kuidas see põlvkond tõlgendab ja mõtestab nõukogude pärandit nostalgia diskursuses. Uurimistöös rakendatud fenomenograafilist lähenemist toetab Fred Davise (1979) nostalgia mudel, mis kirjeldab erinevaid nostalgia tasandeid ja -tüüpe. See teoreetiline raamistik pakub struktuuri informantide kogemuste ja tõlgenduste analüüsimiseks ning võimaldab eristada erinevaid nostalgia vorme. Küsimustiku ülesehitus lähtus Davise mudelist ning analüüsis ilmnas, et informantide mõttekäigud liikusid kirjelduste tasandilt – kus esitati vahetuid mälestusi ja assotsiatsioone – edasi süvenenud refleksioonifaasi. Seal hakati mälestuste tähendust sügavamalt lahti mõtestama, mis viis tõlgendamiseni. Nostalgia käsitluses eristusid selgelt emotsionaalsed kogemused ja nende tajumise viisid, näiteks äratundmisrõõm võis muutuda negatiivseks just läbi puudumise või kadumise teadvustamise. Intervjuude lõpuosas jõuti introspektiivse arutelu kaudu arusaamani, et nostalgia ei põhine alati otsesel minevikukogemusel. Selle puhul analüüsivad inimesed kriitiliselt oma mälestusi, nende allikaid ja motiive, seades kahtluse alla mälestuste autentsuse ja sisu. Refleksiivse ja interpreteeritud nostalgia dünaamilises suhtes põimuvad isiklikud kogemused kultuuriliste narratiividega, mida tõlgendatakse tagasivaateliselt ja valikuliselt. Sageli seostus see turvalise lapsepõlvetunde, selle igatsuse ning tajutud ajalisuse pöördumatusena. Mitmel juhul märgati, et nostalgiatunnet nõukogudeaegsete esemete suhtes ei saa käsitleda pelgalt individuaalse tundmusena, vaid see avaldub ka laiemalt kultuurilise nähtusena või isegi ajastuomase trendina. Selline mitmetasandiline käsitlus kinnitab, et nostalgia ei ole pelgalt emotsionaalne reaktsioon, vaid aktiivne mälu töötlemise ja mineviku ümberhindamise protsess.

Uurimistöö tulemused näitavad, et 1990. aastatel sündinud põlvkond suhestub nõukogudeaegsete mälu kandjatega eelkõige esemelise kultuuri kaudu. Tüüpilisteks mälu kandjateks on näiteks nõukogudeaegne arhitektuur, mööbel, köögitarvikud, mänguasjad, seadmed ja vaip. Nostalgia ei tulene nende esemete ajaloolisest taustast, vaid objektidele omistatud isiklikest seostest ja tähendusest. Seega saab järeldada, et nostalgia ei teki ilma materiaalse või sümbolse mälu kandjata – objektid on vahendajad, mille kaudu minevik muutub ligipääsetavaks ja mõtestatavaks. Seda järeldust täpsustab asjaolu, et suhestumine mälu kandjatega toimub osana laiemast sümbolilisest universumist, kus objektid kannavad sotsiaalselt jagatud tähendusi ning

toimivad äratundmise vahenditena. Indiviidi maailmatunnetus kujuneb kultuuriliste ja keeleliste objektivatsioonide kaudu, mis edastavad mineviku tähendusi ja muudavad need kollektiivselt jagatavaks. Seega on nostalgia tihedalt seotud kollektiivse mälu vormidega ning võib kujuneda ka nende seas, kes ei ole nõukogude aega isiklikult kogenud, mis osutab sellele, et mälu toimib intersubjektiivsel tasandil. Seda kinnitavad ka Berger ja Luckmann, kelle käsitluses on sotsiaalne tegelikkus relatsiooniline ning tähendused kujunevad sekundaarse sotsialiseerumise kaudu. Sellised vahendatud tähendused loovad kollektiivse kuuluvustunde ja võimaldavad osaleda mineviku konstrueerimises ka ilma vahetu mälusidemeta. Kui elav, esmatasandi mälu – näiteks vanavanemate jutud – hääbub, asendavad seda materiaalsed ja kultuurilised objektid, mis aitavad „ uut minevikku“ siduda isikliku kogemusega.

Uurimistulemused kinnitavad, et nõukogudejärgse põlvkonna nostalgia nõukogudeaegsete objektide vastu kujuneb peamiselt perekondlike narratiivide ja positiivselt raamitud vahendatud minevikukogemuste kaudu. Vanemad ja vanavanemad vahendavad mälestusi ning väärtusi, kujundades nooremate arusaamu nõukogude ajast. Informantide jaoks aitavad materiaalsed objektid, kindlad paigad ja perekondlikud sündmused taastada sidet pereliikmetega ning seeläbi luua nostalgilise mälu pildi. Seetõttu on lähedaste lood tähenduslikud ning toimivad mineviku sidemena. Samuti ilmnes, et mineviku faktid esitati sageli umbisikuliselt, teadmised olid ähmased või kinnistusi alles hilisemas eluperioodis. Nende tähendust aitasid selgemaks muuta lapsepõlvkodust või lähedaste kodudest pärit esemed, mis juhtumisi pärinesid nõukogude ajast. Näiteks mainisid informandid, et seos karupoeg Miša ja olümpiamängude või punavalge värvikombinatsiooni ja Nõukogude Liidu vahel kujunes nende jaoks alles täiskasvanueas. Tähelepanuväärne on, et 1990. aastatel sündinud põlvkond eristab mineviku kuvandit sarnaselt oma vanematele, jagades nõukogude aja avalikuks ja privaatseks sfääriks. Silmapaistev kirjeldus tuli näiteks informandilt, kelle jaoks nostalgilisi tundeid tekitavad ka Nõukogude Liidu sümbolika, näiteks Nõukogude Liidu ordenid, kuid nende tähendus ei ole tema jaoks kuidagi seotud poliitilise kuuluvusega ega viita režiimi-igatsusele, vaid seostub ainult vanavanemate ja koduse keskkonnaga, kus need olid kohal.

Tähendusnihke mõistmisel on abiks Bergeri ja Luckmanni alternatsiooni kontseptsioon, mille kohaselt võtab uuem põlvkond mineviku tõlgendamisel aluseks kaasaegsed sotsiaalsed ja kultuurilised kategooriad. See selgitab, miks nostalgia võib avalduda ka kriitilises hoiakus tänapäeva probleemide suhtes, näiteks rohepöörde, tehnoloogiakriitika või tarbimiskultuuri kontekstis. Käesoleva magistr töö tulemused näitavad, et nostalgia ei avaldu niivõrd teatud ajastu

idealiseerimises, vaid pigem mineviku eluviisi ja väärtuste hindamises – näiteks esemete parandamise, perega koosolemise ja füüsilise kohalolu väärtustamises. Samal ajal on nõukogude aja kaardistamine sageli ähmane ning esemete seostamine konkreetse ajalooajalooperioodiga toimub retrospektiivselt ja vahendatult “oluliste teiste” kaudu. Üksikasjalikumalt selgitades, toimub tähenduste kinnistamine vahendajate kaudu, nagu vanavanemad, vanemad, teised pereliikmed, õpetajad või kultuurilised tekstid. Kui need allikad kujutavad nõukogude aega kui turvalist, tähenduslikku või „päris“ maailma, võib see kujundada nostalgiatunnet ka neil, kellel puudub isiklik kogemus sellest ajastust. Sellisel viisil omandavad nõukogudeaegsed objektid uue tähendusliku kihi: nende algne ideoloogiline või praktiline funktsioon taandub ning asemele astuvad isiklikud, perekondlikud ja kultuuriliselt vahendatud väärtused. Uurimistöö näitas, et mitmed informandid tunnevad soojust või äratundmisrõõmu nõukogudeaegse interjööri, mööbli või muusika suhtes mitte seepärast, et nad oleksid seda aega ise kogenud, vaid kuna need elemendid kuulusid nende lapsepõlve või lähedaste mälumaastikku. Mõnel juhul olid need esemed või sümbolid ka lähedaste igapäevase eluruumi osa. Magistritöös püstitatud oletust, et nõukogudeaegne nostalgia kujuneb peamiselt narratiivide ja neis sisalduva emotsionaalse tooni kaudu, kinnitas ka erandlik juhtum, kus side nõukogudeaegsete objektide ja praktikatega oli täielikult teadvustamata või puudus sootuks. Objektide nõukogudeaegne päritolu jäi informandile ebaselgeks ning neid ei seostatud teadlikult ühegi ajastuga. Samuti ei osanud ta asetada põlvkonnaüleseid tegevusi, näiteks õuemänge, ajaloolisse konteksti. Selle põhjuseks oli asjaolu, et informandi “olulised teised” ei kuulunud nõukogude aega kogenud põlvkonda, mistõttu puudus igasugune kultuuriline side vastava perioodiga.

Kokkuvõtlikult kinnitavad uurimistulemused, et nõukogudeaegsetest esemetest ja sümbolitest ajendatud nostalgia esineb ka nõukogudejärgsel põlvkonnal, kes pole seda aega ise kogenud. See nostalgia ei väljenda igatsust konkreetse ajastu ega poliitilise režiimi järele, vaid peegeldab tähenduslikku suhet mineviku objektidega. Nõukogudeaegsed esemed toimivad mälukandjatena, mis vahendavad ka isiklikku mõõtu väärtusi, jättes poliitilised ja repressiivsed aspektid sageli tagaplaanile. Nostalgia ei tugine seega ajaloolisele täpsusele, vaid peegeldab tänapäevaseid vajadusi ja tunnetuslikke tõlgendusi.

Kokkuvõte

Käesoleva uurimistöö eesmärk oli uurida, kuidas Eesti 1990ndatel aastatel sündinud põlvkond suhestub nõukogudeaegsete mälu kandjatega ja millisel viisil mõtestatakse nõukogude pärandit tänapäevases nostalgia diskursuses. Töös lähtuti sotsiaalse mälu käsitlest, rõhutades mälu kui kommunikatiivset, intersubjektiivset ja kultuuriliselt vahendatud protsessi, kus isiklikud ja kollektiivsed kogemused põimuvad.

Töö teoreetiline raamistik tugines Fred Davise kolmetasandilisele nostalgia käsitlusele, milles nostalgiat mõistetakse mitte üksnes emotsionaalse reaktsioonina, vaid refleksiivse ja interpreteeriva protsessina, kus minevik saab uue tähenduse oleviku kontekstis. Samuti toodi esile, et nostalgia ei ole pelgalt retrospektiivne tunne, vaid kultuuriliselt vahendatud konstruktsioon, mille kaudu luuakse sidet turvalise või tuttavliku minevikuga.

Sümboliline universum selgitab, kuidas ühiskonnas kujunevad kollektiivsed arusaamad minevikust, sidudes keele, mälestused, sotsialiseerumise ja kultuurilised objektivatsioonid ühtseks tähendussüsteemiks. Nostalgia tekib selle süsteemi raames valikuliselt ja kultuuriliselt vahendatud kujul. Sageli toimub see alternatsiooni kaudu, mille käigus uued põlvkonnad internaliseerivad minevikusümboleid sekundaarses sotsialiseerumises. Nii saavad ka need, kes nõukogude aega ise ei kogenud, luua tähenduslikke sidemeid minevikuga vahendatud mälu kandjate – nagu esemete, arhitektuuri või perekondlike lugude – kaudu. Nostalgia ei kajasta ajaloolist täpsust, vaid põhineb olevikus kujunenud mõttemustritel, mida kujundab sümboliline universum kollektiivse mälu ja identiteedi osana.

Empiirilises osas kasutati fenomenograafilist meetodit, et mõista, milliste sotsiaalsete ja kultuuriliste allikate kaudu konstrueeritakse ettekujutust nõukogude ajalisest raamistusest ja nende objektidest. Analüüsis eristati viis kogemuste tasandit, mis ulatusid isiklikest mälestustest ja perekondlikest narratiividest kuni interpreteeritud ja refleksiivse nostalgiani. Tulemused näitasid, et kuigi kõnealune põlvkond ei ole nõukogude aega isiklikult kogenud, suhestuvad nad selle pärandiga läbi sümbolite, objektide, meediakuvandite ja perekondlike lugude. Nostalgia väljendub nii positiivsete kui ka negatiivsete narratiivide kaudu: ühtaegu meenutatakse turvatunnet ja lihtsust, ent teadvustatakse ka puudusi. Lisaks peegeldub nostalgiatundes kriitiline hoiak tänapäeva kiirustava ja individualistliku elustiili suhtes, kus minevikule omistatud väärtused, nagu aeglus ja kestvus, omandavad uue tähenduse.

Kasutatud kirjandus

Aarelaid-Tart, A. (2012). Nõukogude aeg nähtuna erinevate mälu kogukondade silmade läbi. *Acta Historica Tallinnensia*, 18, 142-158. <https://www.digar.ee/arhiiv/et/raamatud/44769> (vaadatud: 19.04.2025)

Ariadna, M. E. (2023). "Trying to run away from the past is not good for the future": A study of collective memory of the USSR among University students in Almaty. Magistritöö. Tartu Ülikool, Sotsiaalteaduste valdkond, Johan Skytte poliitikauuringute instituut.

Assmann, A. (2024). *Mineviku pikk vari. Mäletamiskultuur ja ajaloopoliitika*. Tallinn: Tallinna Ülikooli Kirjastus.

Berger, L., P; Luckmann, T. (2018). *Tegelikkuse sotsiaalne ülesehitus: teadmussotsioloogiline uurimus*. Tartu: Ilmamaa.

Brigard D. F. (2018). Nostalgia and Mental Simulation. A. Gotlib (toim), *The Moral Psychology of Sadness* (lk 155-182). London: Rowman & Littlefield International Ltd.

Boym, S. (1995). From the Russian Soul to Post-Communist Nostalgia. *Representations*, 49, 133–166. <https://doi.org/10.2307/2928753> (vaadatud: 08.09.2024)

Boym, S. (2001). *The Future of Nostalgia*. New York: Basic Books.

Davis, F. (1979). *Yearning for Yesterday: A Sociology of Nostalgia*. New York: The Free Press.

Durkheim, E. (1982). *Rules of Sociological Method*. New York: The Free Press.

Erlil, A. (2011). *Memory in Culture*. New York: Palgrave Macmillan.

Fedorova, K., Tšaikina, N. (2024). Nostalgia for Soviet Estonia: Discursive Elements of Shared Memory in the Facebook Group "Sovetskaia Estoniia – Eesti NSV". M. Asavei, L. Filipová, J. Šír (toim), *AUC STUDIA TERRITORIALIA*, 23(2), 73-100. <https://stuter.fsv.cuni.cz/stuter/article/view/897> (vaadatud: 18.11.2024)

Frankfort-Nachmias, C., Nachmias, D. (1996). *Research methods in the social sciences*. New York: St. Martin's Press.

Galeja, L. (2015). The Leftism Ideology or Nostalgia for the Socialist Past? Searching for Lieux De Mémoire in the Post-Soviet Cultural Spaces. *Culture Crossroads*, 8, 53–62.

<https://research.ebsco.com/linkprocessor/plink?id=85592858-ddce-37f8-8949-a0ae3edcb577>

(vaadatud: 11.03.2024)

Greimas, J., A. (1990). *The Social Sciences: A Semiotic View*. Minneapolis: University of Minnesota Press.

Hajar, A. (2020). Theoretical foundations of phenomenography: a critical review. *Higher Education Research & Development*, 40(7), 1421–1436.

<https://doi.org/10.1080/07294360.2020.1833844> (vaadatud: 10.09.2024)

Hofer, J. (1934). Medical dissertation on nostalgia. *Bulletin of the History of Medicine*, 2, 376–391. <http://www.jstor.org/stable/44437799> (vaadatud: 11.03.2024)

Hutcheon, L., Valdés, M.J. (2000). Irony, Nostalgia, and the Postmodern: A Dialogue. Nuevas Poligrafías. *Revista de Teoría Literaria y Literatura Comparada*, 3, 29-54.

<https://doi.org/10.22201/ffyl.poligrafias.2000.3.1610> (vaadatud: 18.11.2024)

Iordachi, C. (2021). “Remembering” versus “condemning” communism: Politics of history and “wars on memory” in East European museums. C. Iordachi, P. Apor (toim), *Occupation and communism in Eastern European museums: Re-visualizing the recent past* (lk 15-47). Bloomsbury Academic.

Jõesalu, K. (2017). *Dynamics and tensions of remembrance in post-Soviet Estonia: Late socialism in the making*. Doktoritöö. Tartu Ülikool, Filosoofiateaduskond, Kultuuriteaduste ja kunstide instituut, Etnoloogia osakond.

Kazakov, A. (2023). Revisiting Svetlana Boym as a Reader of Reinhart Koselleck. D. Vuger (toim), *Introducing Nostalgia Movements* (lk 111-133). Zagreb: Center for Visual Studies.

Kello, K. (2018). Identity and Othering in Past and Present: Representations of the Soviet Era in Estonian Post-Soviet Textbooks. *Journal of Social and Political Psychology*, 5(2), 665-693. <https://doi.org/10.5964/jspp.v5i2.737> (vaadatud: 20.04.2025)

Kestere, I., Strazdins, A. (2023) Between Nostalgia and Trauma: Representation of Soviet Childhood in the Museums of Latvia. *Exhibiting the Past. Public Histories of Education* (lk 77-90). Oldenbourg: De Gruyter. <https://www.degruyterbrill.com/document/doi/10.1515/9783110719871-004/html> (vaadatud: 20.04.2025)

Kull, K., Lindström, K., Lotman, M., Magnus, R., Maimets-Volt, K., Maran, T., Moss, R., Pärli, Ü., Pärn, K., Randviir, A., Remm, T., Salupere, S., Sarapik, V., Sütiste, E., Torop, P., Ventsel, A., Verenitš, V., Väli, K. (2022). *Semiootika*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

Kõresaar, E. (2012). Nostalgia ja selle puudumine eestlaste mälu kultuuris: eluloo uurija vaatepunkt. *Keel ja kirjandus*, 10, 760–771. https://www.academia.edu/92779496/Nostalgia_ja_selle_puudumine_eestlaste_m%C3%A4lukuultuuris (vaadatud: 10.09.2024)

Lagopoulos, A. P., Boklund-Lagopoulou, K. (1992). *Meaning and Geography: The Social Conception of the Region in Northern Greece*. Berlin & New York: Mouton De Gruyter.

Laherand, M. (2010). *Kvalitatiivne uurimisviis*. Tallinn: Sulesepp.

Löfgren, K. [kentlofgren]. (2013, May 19). *Qualitative analysis of interview data: A step-by-step guide* [Video]. Youtube. <https://www.youtube.com/watch?v=DRL4PF2u9XA> (vaadatud: 11.03.2025)

Marton, F. (1986). Phenomenography—A Research Approach to Investigating Different Understandings of Reality. *Journal of Thought*, 21(3), 28–49. <http://www.jstor.org/stable/42589189> (vaadatud: 10.09.2024)

Dovydaityte, L. (2021). The Pedagogy of Dissonant Heritage: Soviet Industry in Museums and Textbooks. N. Mažeikienė (Toim), *Learning the Nuclear: Educational Tourism in (Post)Industrial Sites* (65–110). Berlin: Peter Lang.

Murumaa-Mengel, M. (2020). Veebiintervjuud, projektiivtehnikad ja loovuurimismeetodid. A. Masso, K. Tiidenberg, A. Siibak (toim), *Kuidas mõista andmestunud maailma? Metodoloogiline teejuht* (lk 707-738). Tallinn: Tallinna Ülikooli Kirjastus.

Nikolayenko, O. (2008). Contextual effects on historical memory: Soviet nostalgia among post-Soviet adolescents. *Communist and Post-Communist Studies*, 41(2), 243–259.

<https://www.jstor.org/stable/48609691> (vaadatud: 18.11.2024)

Olick, J. K., Vinitzky-Seroussi, V., Levy, D. (2011). *The collective memory reader*. Oxford University Press.

Olsen, B. (2017). Asjade tagasivõitmine: materia arheoloogia. *Vikerkaar*, 32(1-2): 75-90.

Palmiste, G., Himma, M. (2019). Nõukaaja nostalgia või Soomes elamine ei vähenda eestlaseks olemist. *ERR Novaator*, 06. märts.

<https://novaator.err.ee/916925/noukaaja-nostalgia-voi-soomes-elamine-ei-vahenda-estlaseks-olemist> (vaadatud: 20.04.2025)

Reid, S. E. (2012). Everyday Aesthetics in the Khrushchev-Era Standard Apartment. *Etnofoor*, 24(2), 78–105. <http://www.jstor.org/stable/43264047> (vaadatud: 16.04.2025)

Reis, H., T., Sprecher, S. (2009). *Encyclopedia of human relationships*. New York: SAGE Publications. <https://doi.org/10.4135/9781412958479> (vaadatud: 11.03.2025)

Rosen, G. (1975). Nostalgia: a ‘forgotten’ psychological disorder. *Psychological Medicine*, 5, 340 - 354.

Ruesch, J. (1979). *Semiotic Approaches to Human Relations*. Berlin, Boston: De Gruyter Mouton.

Soysal, Y., Saruhan, V. (2023). Thinking and researching phenomenographic: A theoretical and methodological perspective. *Journal of Qualitative Research in Education*, 34, 266-295.

<https://doi.org/10.14689/enad.34.1663> (vaadatud: 06.02.2025)

Stern, B. B. (1992). Historical and Personal Nostalgia in Advertising Text: The Fin de siècle Effect. *Journal of Advertising*, 21(4), 11–22. <http://www.jstor.org/stable/4188854> (vaadatud: 22.10.2024)

Schütz, A., Luckmann, T. (1973). *The Structures of the Life-World*. Evanston: Northwestern University Press.

Toomistu, T. (2011). *Nõukogude sümboolika popkultuuris: tähenduste võrdlev analüüs Tartu ja Voroneži üliõpilaste näitel*. Tartu Ülikool, Filosoofiateaduskond, Kultuuriteaduste ja kunstide instituut, Etnoloogia osakond.

Vanderbilt, T. (1993). THE NOSTALGIA GAP. *The Baffler*, 5, 152–157.

<http://www.jstor.org/stable/43555664> (vaadatud: 22.10.2024)

Varga-Harris, C. (2008). Homemaking and the Aesthetic and Moral Perimeters of the Soviet Home during the Khrushchev Era. *Journal of Social History*, 41(3), 561–589.

<http://www.jstor.org/stable/25096523> (vaadatud: 16.04.2025)

Velmet, A., Kaljundi, L. (2020). Eesti ajaloo teaduse uued suunad 21. sajandil. *Acta Historica Tallinnensia*, 26, 167–189. <https://doi.org/10.3176/hist.2020.1.07> (vaadatud 22.10.2024)

Wilson, J. L. (2005). *Nostalgia. Sanctuary of Meaning*. Lewisburg: Bucknell University Press.

Wilson, J. L. (2015). Here and Now, There and Then: Nostalgia as a Time and Space Phenomenon. *Symbolic Interaction*, 38(4), 478–492.

<https://www.jstor.org/stable/symbinte.38.4.478> (vaadatud: 25.10.2024)

Summary

Interpretations of the Soviet Heritage in the Discourse of Nostalgia: A Phenomenographic Study of the Estonian Generation Born between 1990 and 1999

This study investigates which Soviet-era memory carriers the Estonian generation born in the 1990s relates to and how they interpret the Soviet heritage within the nostalgia discourse. Instead of analyzing direct attitudes toward the Soviet Union, it explores how this post-Soviet generation engages with a past they did not experience firsthand, but access through mediated forms such as material objects, family narratives, and cultural representations.

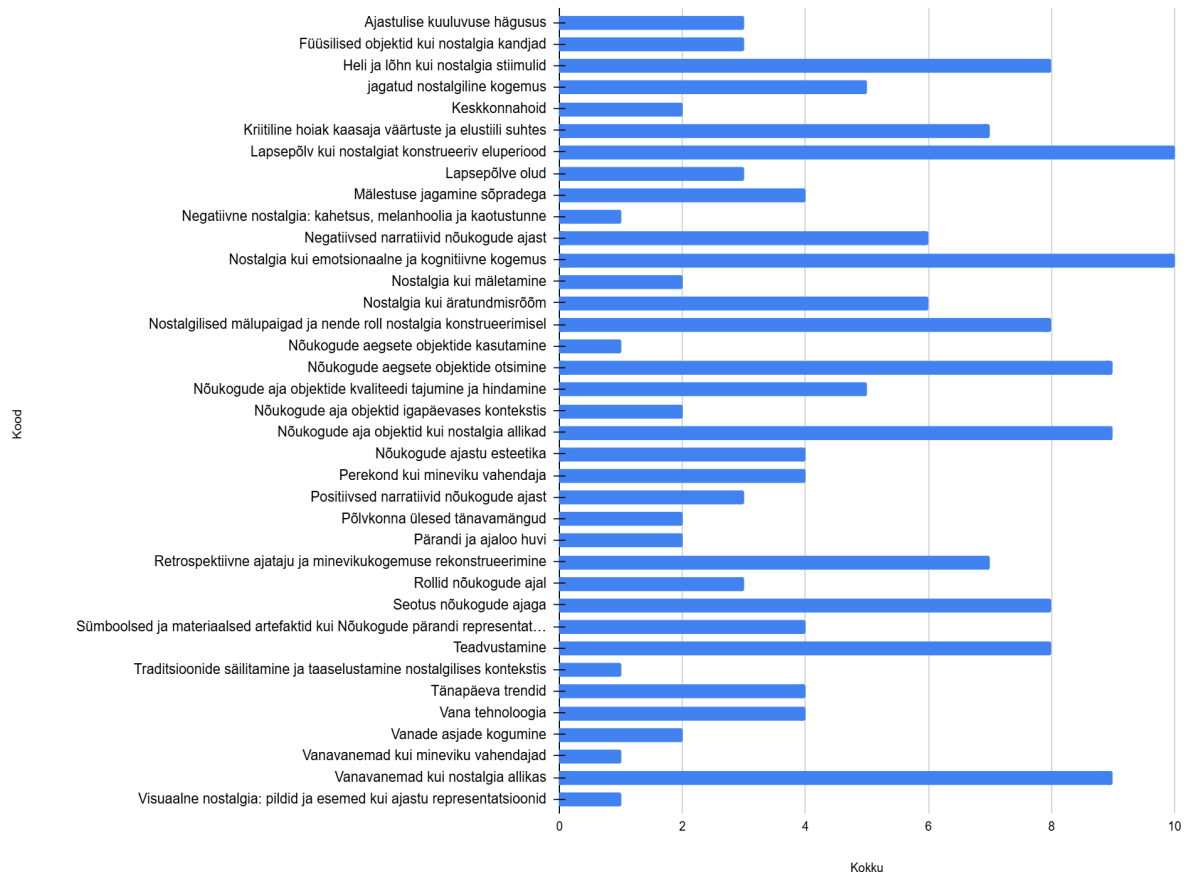
The theoretical framework is grounded in Fred Davis's tripartite model of nostalgia, which conceptualizes nostalgia not merely as an emotional reaction, but as a reflective and interpretative process wherein the past acquires new meaning in the present. Nostalgia is understood as a culturally mediated construct that fosters a sense of continuity with a perceived safer or more comprehensible past. This process can be more clearly explained through the concept of the symbolic universe, as theorized by Peter L. Berger and Thomas Luckmann. The symbolic universe refers to a socially and culturally constructed system of meaning that structures individuals' perceptions of the world, life, and social order. It provides a broad interpretative framework for understanding experiences, relationships, and continuity. It is maintained through the dialectical processes of externalization, objectivation, and internalization. In particular, secondary socialization introduces institutionally mediated meanings, such as those associated with the Soviet past, through language, norms, and symbols. Within this context, nostalgia for a time not personally experienced emerges via mediated engagement with memory carriers such as Soviet-era architecture, everyday artifacts, and familial narratives. These memory carriers gain particular significance as vehicles of social memory once living witnesses fade.

Empirically, the study employed a phenomenographic approach that identified five experiential levels through which Soviet-era material culture is interpreted, ranging from personal memories and family stories to reflective and critical forms of nostalgia. The findings reveal that although the 1990s generation did not live through the Soviet period, they engage with its heritage through

symbolic objects and mediated narratives. Nostalgia does not aim to reproduce historical accuracy but reflects a subjective and selective reconstruction of the past, often shaped by contemporary emotional and identity-related needs. It operates through both idealizing and critical discourses. This attitude often includes a subtle criticism of today's fast-paced and individualistic lifestyle, encouraging people to re-evaluate past values like slowness, durability, and continuity in a modern context.

Lisad

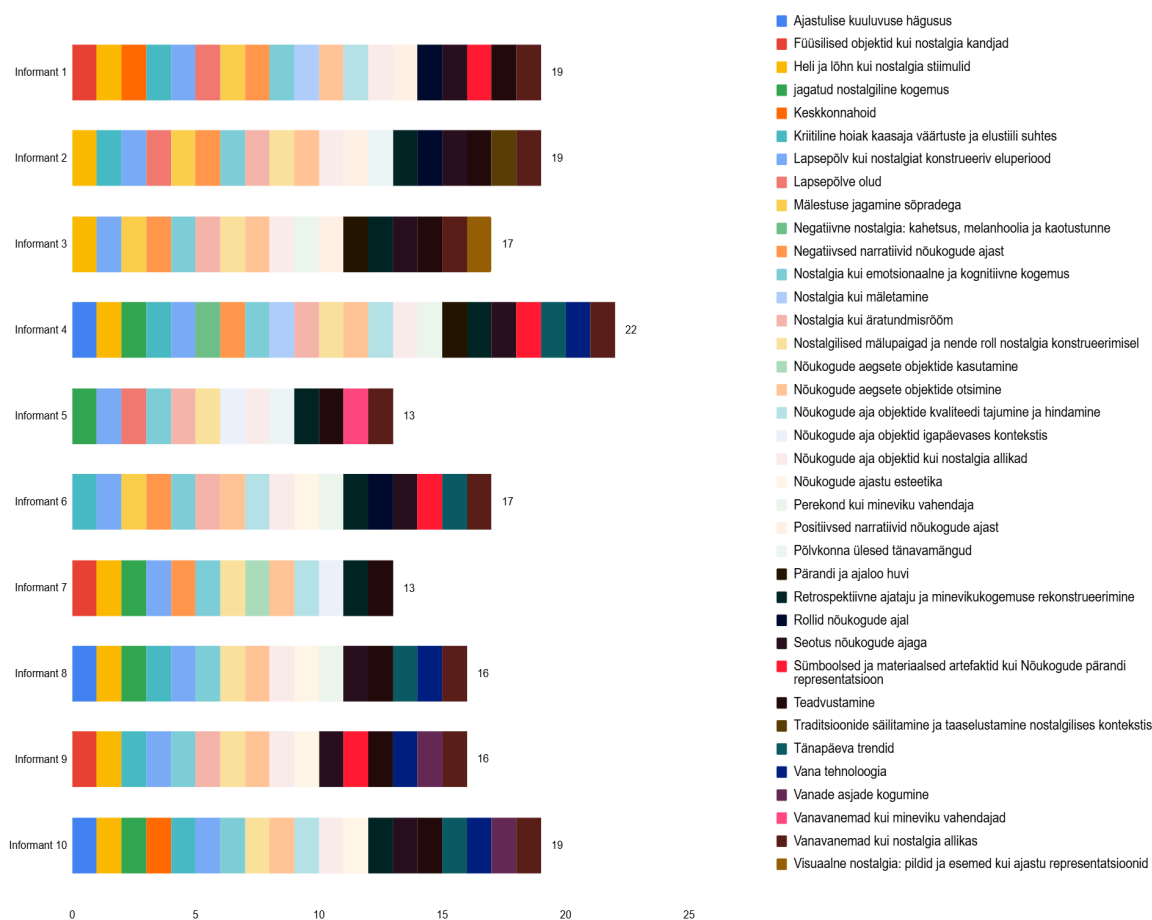
Lisa 1. Koodide ja juhtumite sagedusdiagramm

Joonis 2. Diagrammil on Y-teljel esitatud kvalitatiivse analüüsi käigus moodustatud koodid ning X-teljel nendele vastav juhtumikirjelduste koguarv, koondatuna kõikide informantide lõikes.

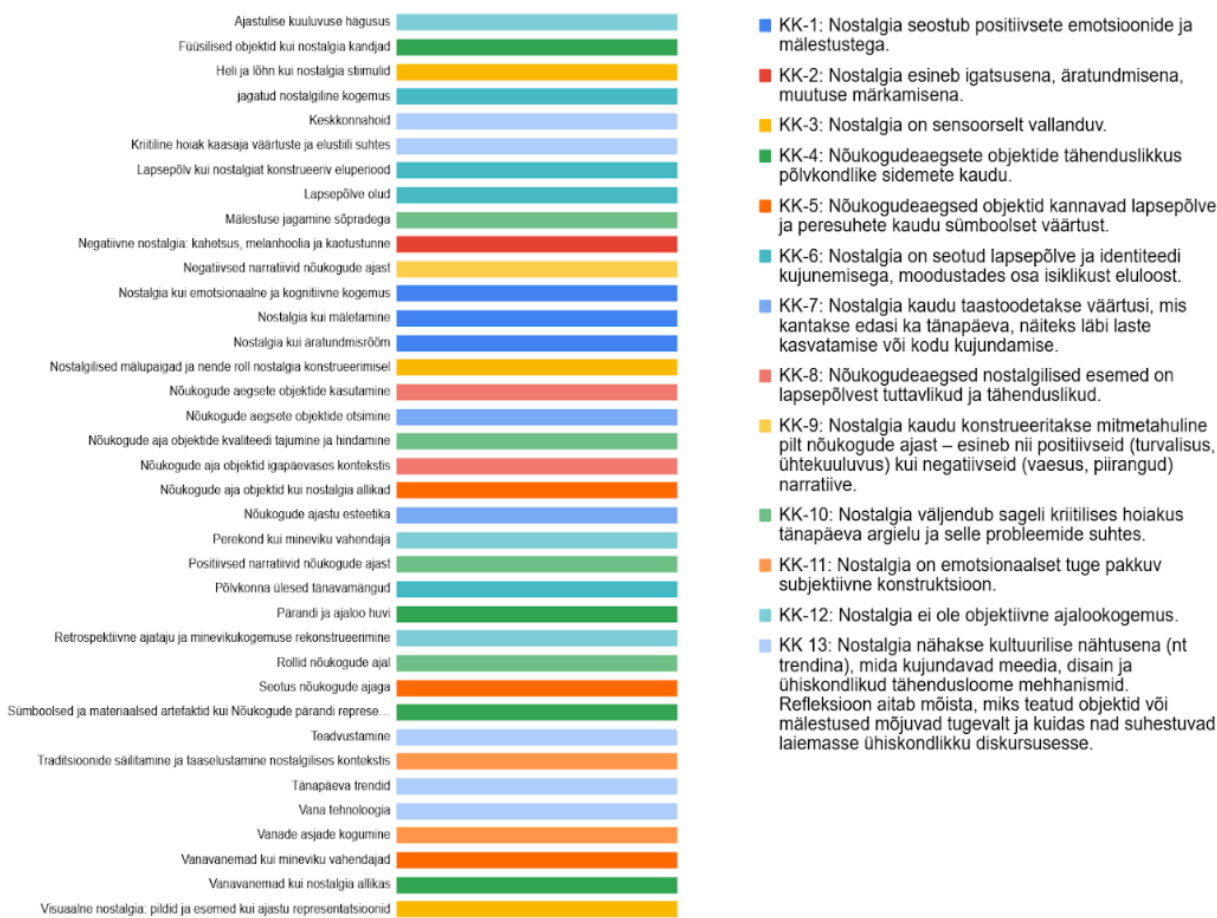
Diagramm visualiseerib, millised teemad said kõige rohkem tähelepanu, võimaldades hinnata koodide levikut andmekorpuses.

Lisa 2. Koodide esinemissagedus informantide lõikes

Joonis 3. Diagramm näitlikustab, millises ulatuses esinesid erinevad koodid üksikute informantide vastustes. Esitatud on juhtumikirjelduste koguarv koodi kohta informantide kaupa, mis aitab jälgida vastajate vahel temaatilise jaotuse varieeruvust.

Lisa 3. Koodide grupeerimine kirjelduskategooriateks

Joonis 4. Diagrammil on vasakule paigutatud kvalitatiivse analüüsi koodid ning paremale vastavad kirjelduskategooriad. Nendevahelised seosed on tähistatud värvikoodidega, mis markeerivad, millised koodid liigitati millise kirjelduskategooria alla. Diagramm illustreerib andmete kontseptualiseerimise protsessi.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Marleen Mihhailova,

(autori nimi)

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose

Nõukogude pärandi tõlgendused nostalgia diskursuses:
fenomenograafiline uurimus 1990-1999 sündinud Eesti põlvkonnast

(lõputöö pealkiri)

mille juhendaja(d) on

Anti Randviir

(juhendaja nimi)

reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada Tartu Ülikooli digitaalarhiivi kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni;

2. annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi kaudu Creative Commons'i litsentsiga CC BY NC ND 4.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni;
3. olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile;
4. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Marleen Mihhailova

23.05.2025